

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Humán Tudományi Szekció

Szeged, 2025. április 15-17.

Szegedi Tudományegyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi kar

ÉPÍTŐTÁBOROK A KÁDÁR-KORSZAKBAN

A Helvéciai Állami Gazdaság kunbaracsi példájának
bemutatásával

Jelige: építőtáborok

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	2
A kutatás historiográfiai és módszertani áttekintése	4
Új irányvonal az ifjúságpolitikában 1956 után	6
A nyári építőtábor mozgalom kiépülése Magyarországon	11
Az első 1958. évi nyári önkéntes építőtábor a Hanságban	15
Az építőtáborok megjelenése Bács-Kiskun megyében és annak tapasztalatai	18
A Helvéciai Állami Gazdaság kunbaracsi építőtáborának vizsgálata	22
A Helvéciai Állami Gazdaság kunbaracsi építőtábora	22
A tábor szervezetének felépítése	25
A táborok napirendje és szabadidős tevékenységei	26
Összegzés	30
Irodalomjegyzék	31

BEVEZETÉS

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően a pártvezetés felmérte a korábbi kommunista ifjúságpolitika kudarcát és új módszereket igyekezett bevezetni az ifjúság megnyerése és annak ideológiai átnevelése érdekében. Ennek egyik eszköze volt az 1958-ban indított építőtábor mozgalom, mely a fiataloknak a Hanság lecsapolásában való részvételével vette kezdetét.

A szocialista rendszer időszakában az építőtáborozás az egykor középiskolás és felsőoktatásban tanuló diákok kollektív emlékezete – Gyáni Gábor a kollektív emlékezetről alkotott megfogalmazása alapján tehát – az identitásképzésük meghatározó elemévé vált. A kollektív emlékezés során az elveszett hagyomány emlékeztétét mindenki a maga személyes feladatává teszi. Ennek során lesz az közösségi emlékezet egyszerre mindenkié és paradox módon mégsem kötődik szorosan senkihez sem, inkább a személyes emlékek összességének származéka-ként értelmezhető.¹ Az építőtáborozás nem csak a diákság generációs élményének képezte fontos részét, hanem a párt oktatás- és ideológiai ifjúságpolitikájának meghatározó eszköze is volt.

Az ifjúság identitás formálásának folyamata szorosan összefüggött az állam ideológiáját népszerűsítő és az ifjúság teljes és egységes ellenőrzésére törekvő ifjúsági szervezetekkel², például az MSZMP Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (továbbiakban KISZ) működésével. A KISZ céljainak jelentős részét képezte, azon korosztály fiataljainak integrálása a szocialista ideológia által meghatározott társadalmi rendbe, amely minden társadalom jellegzetes értékteremtő csoportja – és a társadalmi folyamatok közötti konfliktusokat hordozta magában.³ A KISZ a politikai nevelőmunka mellett a kulturális- és közösségi életben is tevékeny részt vállalt, mint például a diákklubok, irodalmi színpadok és az ifjúsági zenekarok támogatásával.⁴ Az 1958-ban létrejött KISZ építőtábor mozgalom a fiatalság munkára nevelése mellett ennek a politikai kultúra népszerűsítő tevékenységének is az egyik eszközévé vált.

A KISZ építőtáborok történetének eddigi feldolgozása hiányos, mindössze néhány rövid ismeretterjesztő cikke korlátozódik, amelyekben jórészt a KISZ és az ifjúságpolitikai kutatások mellékágaként említették meg. Kutatásommal ezt a hiátust szeretném betölteni.

¹ Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 86.

² Szabó Ildikó: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon. Tekintet Alapítvány, Budapest, 1991. 69.

³ uo. 73.

⁴ Szilágyi János: A KISZ tevékenysége Csongrád megyében az ifjúságpolitikai határozatot követő időszakban. Egyetemi Doktori Értekezés, Szeged, 1983. 80.

https://doktori.bibl.uszeged.hu/id/eprint/3729/1/1983_szilagyi_janos.pdf (2024.11.05.)

Céлом, hogy átfogó képet nyújtsak arról az időszakról, amelyben az építőtábor - mozgalom megszületett és megkezdtek az első táborok szervezését, majd egy példán keresztül szeretném szemléltetni egy konkrét építőtábor mindennapi működését. Ezen túl ki fogok térni az építőtáborok kulturális- és gazdasági jelentőségére, ifjúságpolitikai szerepére. Elemzésem során arra törekszem, hogy feltárjam a táborok ideológiai nevelésének politikai szocializációs funkcióját, annak eszmei és identitásképző háttérét, és emellett szeretném bemutatni a korabeli munkára nevelés e sajátos, rendszerspecifikus formáját. Mindezekkel a kutatási eredményekkel szeretnék hozzájárulni az építőtáborok társadalmi és politikai szerepének mélyebb megértéséhez.

Az építőtábor mozgalom vizsgálatakor fontos elkülönítenünk, hogy két típusa volt az ifjúsági munkavégzésnek a korszakban, a nyári- és az őszi építőtáborozás. Az őszi táborokban, főként mezőgazdasági betakarítási munkákban, a fiataloknak kötelező volt a részvétel, a nyári táborok önkéntes alapon működtek és kéthetes turnusokban mozgósították munkára a fiatalokat. Ez utóbbiak voltak, a KISZ szervezésében működő nyári építőtáborok, a dolgozatomban elsődlegesen ezek bemutatásával foglalkozok. A nyári táborok 14 éves kortól az egyetemi tanulmányaik végéig fogadták a fiatalokat.

A Bács-Kiskun megyében elhelyezkedő kunbaracsi Furák Teréz⁵ építőtáborában, mely a Helvéciai Állami Gazdaság (továbbiakban HÁG) szervezetében működött, nyaranta három – négy turnus váltotta egymást, közel 400 fiatalot foglalkoztatva szőlőkötegeléssel és más mezőgazdasági munkákkal. A nyári építőtáborokat Kunbaracson a KISZ országos és megyei szervezetei és a HÁG koordinálták. A fiatalok szocializációs célú foglalkoztatásán túl, az ideológiai nevelés érdekében kulturális programokat szerveztek számukra, többek között közismert és kevésbé felkapott együttesek előadásában koncerteket, szervezett buszos túrákat a környék településeire, filmvetítéseket és öntevékeny *Ki Mit Tud?* című előadásokat. A vizsgált építőtáborban alakult meg 1985-ben a Ladánybene 27, Magyarország első közismert reggaezenekara.

A dolgozat forrásanyagát a KISZ KB Intéző Bizottságának határozatai, a KISZ KB határozatai, az MSZMP Kecskeméti Járási Bizottsága és alapszervezeteinek iratai, a KISZ Bács-Kiskun Megyei Bizottságának iratai, továbbá korabeli újságcikkek feldolgozása, valamint a tábor történetének részeseivel készített interjúk adták. A kutatás során hat személlyel készítettem interjút. Az alanyok között volt a HÁG volt igazgatója Dr. Mészáros István, a Ladánybe-

⁵ Furák Teréz (1911. febr. 2. Karancsalja - 1930. ápr. 1. Baglyasalja) a magyarországi kommunizmus jelentős női alakja, az 1920-as évek során illegálisnak számító kommunista anyagok Budapestről Salgótarjánba terjesztésében és a helyi megmozdulások szervezésében vett tevékenyen részt. Kenyeres Ágnes (szerk.): Magyar Életrajzi Lexikon, I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 565.

ne 27 zenekarának frontembere Bodnár Tibor, valamint két olyan személy, akik Kunbaracson különböző időszakokban (a kezdetektől, a 60-as évektől és a 80-as évektől) dolgoztak a táborban. Összehasonlításképpen két olyan személlyel is készült interjú, akik a tábor történetéhez szervesen nem kapcsolódnak, azonban tapasztalataik segíthetnek a helyi szintű sajátosságok feltárásában.⁶

A KUTATÁS HISTORIOGRÁFIAI ÉS MÓDSZERTANI ÁTTEKINTÉSE

A kutatásom nagy részét a nyári építőtáborok működésének bemutatása képezi, amelynek irodalma jelenleg még igen hiányos és egyes esetekben pontatlan is. A témához tartozó szakirodalmi elemzések meghatározó részét képezi Gergely Ferenc tanulmánya, aki a KISZ munkájának vizsgálatakor egy fejezetben megemlíti az építőtáborok tevékenységét.⁷ Kötetnek az építőtáborokról írt fejezete nem nyújt kellő áttekintést és számos helyen pontatlanságokat tartalmaz. Például téves azt állítani, hogy - „a mezőgazdasági építőtáborok átadása 1972.január 1-ig nem történt meg”.⁸ Ezt ugyanis nem támasztja alá a KISZ KB Intéző Bizottságának már 1959-ben kiadott határozata az önkéntes ifjúsági építőtáborok munkájáról, amely már ekkor megemlíti a fiatalok mezőgazdasági termelési munkáját⁹ és a KISZ KB 1964. évi építőtáborozásának értékelése mely 23 mezőgazdasági munkát folytató építőtáborról számol be.¹⁰ Nem megalapozott a táborokban folyó munka szervezetlenségének és értelmetlenségének megállapítása sem, mert az általa hivatkozott *Dél-Magyarország* című megyei napilapban megjelent cikk nem tesz különbséget a nyári önkéntes- és az őszi kötelező építőtáborok között. A szóban forgó cikk egy őszi építőtáborozást írt le és ebből vont le általános következtetést.¹¹ Ráadásul az egyes táborok szervezettsége jelentős helyi szintű különbségeket mutat. Ugyancsak ezt a cikket hivatkozta a *Múlt-kor* című történelmi magazin, amikor az építőtáborok „válságjelenségeikről” értekezik.¹²

⁶ A dolgozatban végül a hét interjúból három került felhasználásra, mivel ezek adták tartalmukban és terjedelmükben a legteljesebb képet az elemzéshez.

⁷ Gergely Ferenc: KISZ. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története 1957-1989. Holnap Kiadó, 2008. 121-123.

⁸ *uo.* 122.

⁹ A KISZ K.B. Intéző Bizottságának határozata a KISZ Központi Bizottság 1959. évi önkéntes ifjúsági építőtáborainak munkájáról. MNL-OL-XXVIII-M-18p.1959.

¹⁰ A KISZ K.B. Az 1964. évi építőtáborozás értékelése, az 1965.évi feladatok. MNL-BKML-XXXV.16. 1964.

¹¹ *uo.*

¹² Ismeretlen szerző: „Az építőtábor nem üdülőhely”. https://mult-kor.hu/20120326_az_epitotabor_nem_udulohely?pIdx=3 (2024.11.16)

A *Múlt-kor* cikke, melynek szerzője ismeretlen, valamivel teljesebb áttekintést ad, azonban számos pontatlanság itt is megfigyelhető. Batalka Krisztina adatait használva a *Múlt-kor*, csak az egyetemisták részvételét emeli ki, miközben a vizsgált négy év adatainak jelentős részét képezte a középiskolás diákok aránya. Nem beszélve arról, hogy az ő körükben végzett szocialista ideológiai nevelés volt az építőtáborok egyik fő célja. Szintén megtévesztő lehet a cikknek állítása a cikknek, hogy a „*a táborok hatékonysága elmaradt a várttól*”¹³, ugyanis ez alapvetően egy általános megállapítás. Az újbögi építőtáborra vonatkozóan Tolnai Gábor a vele készített interjú során kiemeli, hogy a 18 év alatti diákok meghatározott normája sokkal alacsonyabb volt, mint a felnőtteknek, akár 40%-kal is, így, ha a brigádok az időjárási körülményeket leszámítva, nem teljesítették a kiszabott norma 100%-át, felelősségre vonták a brigádvezetőt.¹⁴ Mészáros István, a volt HÁG igazgatója is kiemeli a vele készített interjúban, hogy a gyümölcsbetakarításokban nagy segítség volt az ifjúsági munkaerő.¹⁵ Ennél a megállapításnál fontos lenne a táborok közti különbségeket kiemelni, ugyanis a munka jellegéből fakadóan, például 1966-ban a mezőgazdasági táborok 113,9%-ban túlteljesítették, míg az építőipari táborok csak 68,1%-ban teljesítették az előre meghatározott normát, ezzel közel 50%-os eltérés figyelhető meg a különböző típusú tevékenységet végző táborok között.¹⁶

Az említett két írást veszi alapul Oross Dániel amikor az 1956 utáni magyarországi ifjúságpolitika vizsgálatakor megemlíti az építőtáborok munkáját. Írásában a *Múlt-kor*on 1958 és 61 közötti Batalka Krisztina féle adatokból von le általános következtetéseket¹⁷, hasonlóképpen helytelenül.¹⁸

A tárgyalt témához kapcsolódóan a leginkább használható ismeretterjesztő cikk a Szegedi Tudományegyetem honlapján publikált *Építőtáborok kora – a Hanság lecsapolásától a rostocki kikötő építéséig* című írása¹⁹. Ez a korabeli egyetemi sajtóforrásokra támaszkodó elemzés széles körűen tárgyalja az ifjúsági építőtáborok létrejöttének körülményeit, bemutatja az ezzel kapcsolatosan kialakult közvéleményt, azonban nem emeli ki azok kulturális és a szocialista ideológiai nevelésének kontextusát, továbbá egyoldalúan, csak a táborozó diákok

¹³ uo.

¹⁴ Lásd a 2.sz. mellékletben a Tolnai Gáborral készített interjút.

¹⁵ Lásd a 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

¹⁶ Jelentés az 1966. évi Önkéntes Ifjúsági Építőtáborokról. MNL-BKML-XXXV.6.1966.

¹⁷ Ismeretlen szerző: „Az építőtábor nem üdülőhely”- <https://mult-kor.hu/20120326/az-epitotabor-nem-udulohely?pidx=3> (2024.11.16)

¹⁸ Oross Dániel: Ifjúságpolitika 1956 után Magyarországon. In: Bódi Ferenc - Ralitsa Savova (szerk.): Bátor-ság a politikában. Gondolat Kiadó, Budapest 2021. 284-285.

¹⁹ Ismeretlen szerző: Építőtáborok kora – a Hanság lecsapolásától a rostocki kikötő építéséig. <https://u-szeged.hu/egyetemtortenet/epitotaborok-kora-hansag>. (2024.11.19)

szemszögéből mutatja be az építőtáborozást, így nem ismerhetjük meg például annak a párt politikájában elfoglalt szerepét.

Mivel az itt bemutatott irodalom csak egy része nyújt kellő betekintést a vizsgált témába, így a kutatás elsősorban a már említett párthatározatok, a korabeli sajtó és a táborok egykori részeseivel készített interjúk elemzésével történt. A forrásanyag tekintetében fontos kiemelni, hogy bár a KISZ szervezetének része volt az Építőtáborok Bizottsága, ennek iratanyaga nem került egységesen iktatásra a Magyar Nemzeti Levéltárban, így jelenleg a KISZ és az MSZMP iratanyaga között elszórva lelhetőek fel. Mindamellet a HÁG kunbaracsi építőtáborának vizsgálatakor további problémát jelentet, hogy a HÁG iratanyaga, mint iratképző szerv nem került be a Bács-Kiskun megyei levéltárba. Ennek hiányát próbáltam kiegészíteni a korabeli sajtóforrásokkal és az interjúk készítésével és elemzésével. A téma feldolgozásának módszer-tanában kiemelt szerepet kap a kvalitatív és kvantitatív források kombinált felhasználása. A kvalitatív megközelítés, amely az interjúk és narratív források feldolgozását foglalja magába, lehetővé teszi a táborok belső életének, a munkán túli szabadidős programoknak vizsgálatát. A kvantitatív elemzések, mint például a táborok éves számának alakulása és országos megoszlásuk vizsgálata pedig, lehetőséget nyújt a táborok gazdasági hatásainak mélyebb megértésére és jelentőségük elemzésére.

ÚJ IRÁNYVONAL AZ IFJÚSÁGPOLITIKÁBAN 1956 UTÁN

Az 1956-os forradalom a magyarországi kommunista politikát új alapokra helyezte. Kádár János vezetésével új korszak kezdődött, amely ugyan a régi rendszer sajátosságaira épített, de az elsődleges célja az volt, hogy a társadalom számára megmutassa, hogy eltér a korábbi irányvonaltól, és egy megújult politikai és társadalmi rendet kívánt létrehozni²⁰ Ez az új államrend a meglévő szocialista alapok átszervezését és egy új irányvonal bevezetését jelentette. A változás nemcsak az ifjúságpolitikában, hanem az államélet más területein is a politikai szocializációs modell átalakulásával járt, amely a társadalmi integráció és a rendszer legitimizálásának biztosítását célozta. Az új rendszer legnagyobb kihívása az volt, hogy megtalálja a módját annak, hogy a társadalom különböző rétegeit bevonja a rendszer újjászervezésébe, miközben a hatalmat megtartja.²¹ Szabó Ildikó elemzése alapján megállapítható, hogy míg

²⁰ Rainer M. János: Újratervezés. Szocializmus Magyarországon a 20. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2023. 62-72.

²¹ Mirák Katalin: Kezdetben... Agitációs és propagandamunka a Kádár- korszak első hónapjaiban (1956. november–1957. június). In: Máthé Áron (szerk.): „Tudják már a gyerekek is” Tanulmányok a proletárdiktatúra ideológiai és kulturális alapjainak megteremtéséről. Nemzeti Emlékezet Bizottság, Budapest 2017. 225.

1945 és 1956 között Magyarországon a *direkt politikai szocializáció* volt meghatározó, 1956 után a politikailag elfogadott magatartásformák köre jelentősen kibővült. Ezzel párhuzamosan a Kádár-korszak kezdetével elindult a *konfliktuskerülő politikai szocializáció* időszaka, amely a politikai viszonyok átalakulását is tükrözte.²²

Az építőtábor mozgalom létrejöttének körülményeinek mélyebb megértéséhez elengedhetetlen annak pártpolitikai kontextusának bemutatása, amely 1956. november 4. és 1958. június 15., a forradalom leverése és az első hansági építőtábor megkezdése között zajlott.

Az 1956. november 4-i szovjet intervenciót követően Kádár János és szűk vezetői köre, melynek tagjai: Apró Antal, Biszku Béla, Fehér Lajos, Kállai Gyula, Marosán György és Münnich Ferenc voltak – az MSZMP újjászervezésére összpontosított. Ennek keretében 1956. november 11-én megalakították az Ideiglenes Intéző Bizottságot, amely a pártszervezési feladatok irányítását látta el. Ez a testület, amely részben az egykor Szervező Bizottság struktúráját követte, 1957 februárjáig töltötte be központi szerepét az újjászervezési folyamatban.²³

Az 1957-es év a pártpolitika történetében az útkeresés időszakának számított, amely megalapozta az 1958-as év döntéseit, a Kádár-korszak új politikai arculatának kialakulását. Az Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. január 25-i ülésén először tűzte napirendre a KISZ létrehozását és ezzel együtt megindult a vita a különböző központi szervezetekben, rétegszervezetekben, fegyveres testületekben és a Magyar Úttörők Szövetségében, az új ifjúsági szervezet jellegéről.²⁴ Ehhez minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy a pártvezetés szembenézett azzal a problémával, hogy 1956-ban az ifjúság és azok tanítói, tanárai jelentős részben elfordult a kommunista ideológiától és a forradalom mellé állt, sokan aktív résztvevői lettek.²⁵ Ezt bizonyítja a KISZ Budapesti Bizottsága Középiskolai Tanácsának jelentése az 1956-os forradalom utáni középiskolák politikai helyzetéről: „Az ellenforradalom leverése után egy-két hónappal a reakció igyekezett az ifjúság frontján bizonyos átcsoportosításokat végrehajtani. Az egyetemi hallgatókat az első vonalból hátravonva, az eddig másodlagos szerepet játszó középiskolás diákokat tolta előtérbe. (...)Nyílt szembenállás jellemezte középiskolás diákságunk jelentős részét 1957 márciusáig.”²⁶

1957. február 2-án Kádár János salgótarjáni beszédében az ellenforradalmi felkelés szításával vádolta Nagy Imrét, árulónak nevezte, és ezzel egyidejűleg bejelentették Nagy Imre,

²² Szabó 1991, 124.

²³ Simon István (szerk.): Pártvezetők <https://neb.hu/hu/partvezetok-19561962> (2024.11.05)

²⁴ Feitl István: A száműzött Rákosi. In: Csorba László (szerk.): A magyar történelem rejtélyei. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 43-44.

²⁵ Jóború Madra: Az oktatásügy időszerű kérdései. Köznevelés, XIII. évf. 1957/1.sz. 1.

²⁶ A KISZ politikai tevékenysége és befolyása a középiskolákban. A KISZ Budapesti Bizottsága Középiskolai Tanácsának jelentése. BFL XXXV.37.b 14.

Losonczy Géza, Rákosi Mátyás és Gerő Ernő kizárását a pártból.²⁷ 1957. március 15-én megjelent az *Élet és Irodalom* első számát, mely mind a mai napig működik és már a kezdetek óta kettős szerepet töltött be. Ugyanis egyszerre adott számadást a közélet fontos történéseiről és teremtett nyilvánosságot a kortárs irodalmi műveknek. Első számának tartalma és megjelenésének időpontja szorosan összefüggött az értelmiség számára azzal a látszatkeltéssel, hogy az ország megszabadult a jobboldali terror fenyegetésétől, a szellemi élet visszatért a normális kerékvágásba, és a politika csak akkor avatkozik a kultúrába, ha a rendszer veszélybe kerül.²⁸

1957. március 21-én tartották meg a KISZ alakuló ülését és ezzel egyidejűleg hivatalosan is létrejött a szervezet.²⁹ A kormány a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) működéséből szerzett tapasztalatokat felhasználva egy olyan ifjúsági szervezetet hozott létre, amely ugyan szorosan összefüggött a párttal, de működésében relatív autonómiával rendelkezett.³⁰ A KISZ keretein belül törekedtek előmozdítani a fiatalok pártéletben való részvételét az ifjúság szocialista társadalomba történő integrálásának elősegítése érdekében,³¹ különös hangsúlyt fektetve a párt, a városi- és falusi fiatalság közötti kapcsolatok erősítésére, valamint a fiatalok közösségi értékek iránti elkötelezettségének és aktív részvételének ösztönzésére.³² Ezzel párhuzamosan a KISZ a fiatalok politikai integrációját elsősorban a politikai nevelés és a hivatalos politikai kultúra értékeinek átadása révén kívánta megvalósítani. A KISZ népszerűsítésére különféle anyagi juttatásokat, például lakástámogatást kínált, valamint továbbtanulási és karrierlehetőségeket is biztosított, ezzel is ösztönözte a csatlakozó fiatalokat.³³

Hasonló útkeresés figyelhető meg a valláspolitikában is. Bár az állam 1957. március 24-én a vallásoktatásról szóló kormányrendelettel³⁴ látszólag közeledett az egyházak felé, a gyakorlatban számos egyházi vezetőt, papot érték retorziók 1956-ot követően. Ezt jól példázza Ravasz László kétszeres református püspök és Ordass Lajos, az Evangélikus Egyház szintén kétszeres püspökének esete. Ravaszt³⁵ és Ordasst³⁶ is első leváltásukat követően, 1956-ban a

²⁷Kommunizmus Kutató Intézet, Kronológia, 1957.

<https://www.kommunizmuskutato.hu/kronologia/1944/1957-februar-2> (2024.11.05)

²⁸ Ständeisky Éva: A jelenség és az ok. Az *Élet és Irodalom* indulása. *Élet és Irodalom*, LI. évf. 2007/11.sz. 3-4.

²⁹ Gergely 2008, 22.

³⁰ uo.17

³¹ Ismeretlen szerző: Kisztori: 50 éve alakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség.

<https://multkor.hu/cikk.php?id=16887&pIdx=1> (2024.11.20)

³² Gergely 2008, 34.

³³ Szabó 1991, 74-75.

³⁴ Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon-könyvek, 2011. 342.

³⁵ Csűrös András: A megújuló püspök. In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): Ravasz 100. Püspöki jelentések, Előadások Ravasz László püspöki beiktatásának 100 éves évfordulója alkalmából, Kálvin Kiadó, Budapest, 2023. 53.

³⁶ Fabiny Tibor: Ordass Lajos életpéldájának etikai konzekvenciái a magyar evangélikus egyházban. *Egyház és Világ*, II. évf. 1991/12.sz. 11.

forradalom idején helyeztek vissza. Ravasz leváltására 1957 tavaszáig³⁷, míg Ordass esetében egészen az átmeneti időszak végéig, 1958-ig nem került sor.³⁸ Az átmeneti időszak végét mutatja az első hansági építőtábor kezdete 1958 június 15-én, és egyben Nagy Imre, Gimes Miklós és Maléter Pál június 16-i kivégzése.³⁹

Az újjászervezett politikai rendszer keretében a párt átalakította az ország kulturális és oktatási intézményrendszerét. A kádári- diktatúrában sorra születtek az ifjúság szabadidő eltöltésére támogató programok ezért cserébe a párt a politikai rendszerbe és a társadalomba való beilleszkedését várta el a fiataloktól.⁴⁰ Ennek egyik példája volt a kirándulások, a bel és külföldi utazások támogatása,⁴¹ a diákklubok, az irodalmi színpadok és az ifjúsági zenekarok fellépésének szervezése.⁴² Így jelent meg Magyarországon a könnyűzene, mint zenei műfaj, amely a KISZ rendezvényeinek és az építőtáborok programjainak visszatérő eleme volt.⁴³

Az ifjúságpolitika, valamint a KISZ egyik kiemelt feladatának tekintette a fiatalok körében a fizikai munka iránti negatív szemlélet megváltoztatását, a felsőoktatás iránti érdeklődés mérséklését⁴⁴ illetve az országos szintű mezőgazdasági ifjúsági munka megszervezésében való aktív közreműködését.⁴⁵ Ennek kivitelezésére számos ifjúsági mozgalom alakult, köztük az 1958. szeptemberében indított 20 órás társadalmi munka⁴⁶ és az ugyanebben az évben indított építőtábor mozgalom. Ezek fő célja nem más volt, mint hogy „erősítse a munkásfiatalokban az önként vállalt közösségi munka szeretetét, megbecsülését.”⁴⁷ A források szerint ezek egyik jelentős helyszíne a Hanság területének rendezése volt, ahol az első alkalommal 94 480 km², míg a későbbi munkálatok során 17 000 km²-nyi⁴⁸ területet mozgattak meg a fiatalok. Az őszi időszakban szervezett kötelező építőtáborokban főként a környező mezőgazdasági terüle-

³⁷ Kelemen Attila: Ravasz László (1882-1975). In: Kozma Zsolt (szerk.): Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Teológia tanárai (1895–1948). Kolozsvár, 1996. 125.

³⁸ Fabiny 1991, 11.

³⁹ Kommunizmus Kutató Intézet, Kronológia,

<https://www.kommunizmuskutato.hu/kronologia/1958> (2024.11.05.)

⁴⁰ Nagy Ádám, Boros László, Folmeg Balázs, Trencsényi László: Az ifjúságügyi gondolkodás diszciplináris előtörténete. Kultúra és közösség, VIII. évf. 2007/1.sz. 5.

⁴¹ Határozat a fiatalok szabadidejének hasznos eltöltéséről. BFL XXXV.37.c.7 109 1964.

⁴² Szilágyi 1970, 75.

⁴³ Nagy, Boros, Folmeg, Trencsényi 2007, 28.

⁴⁴ A KISZ politikai tevékenysége és befolyása a középiskolákban. BFL XXXV.37.b.14 1959.

⁴⁵ A KISZ feladatai a mezőgazdaság szocialista átszervezésének segítésében. MNL-OL-XXVIII-M-18-p 1959.

⁴⁶ Tájékoztató a munkásifjúság politikai, gazdasági és kulturális helyzetéről. MNL-OL-XXVIII-M-18-p 1959.

⁴⁷ uo.

⁴⁸ Jelentés a KISZ KB Önkéntes Ifjúsági táborairól. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

teken végeztek munkát.⁴⁹ A nyári építőtáborokban hasonló munkákat végeztek, viszont az interjúk mindegyike azt bizonyítja, hogy ezek szigorúan önkéntes alapon működtek.⁵⁰

Ezen kezdeményezések szervesen illeszkedtek a XX. kongresszuson elhangzott pontokba, ahol nemcsak a korábbi rendszert bírálták, hanem az akkori iskolarendszert is, amely a szocialista ideológiától eltávolodva, nem nevelte kellő mértékben a fiatalokat a munka szeretetére. Hruscsov kritikája a szovjet akadémiai rendszerrel szemben – amely az elméleti tudást helyezte előtérbe a fizikai munkára való nevelés helyett – meghatározó volt.⁵¹ Ennek hatására a szovjet közoktatást úgy tervezték átalakítani, hogy a tanulók ne csak lexikális ismereteket sajátítsanak el, hanem a kétkezi, nehéz fizikai munka terén is szerezhessenek tapasztalatot. Az 1957/58-as tanévben megkezdődtek a tanterv átdolgozására irányuló kísérletek a Szovjetunióban, amelyeket 1958-ban törvényi szinten is jóváhagytak.⁵² A szovjet kísérleti iskolákban megkezdődött a tanítással párhuzamosan a munkára nevelés heti egy-három órában, amely alsóbb évfolyamokon az iskola kijelölt munkaterületein, felsőbb évfolyamokon pedig műhelyekben zajlott. A tanévet lezáró gyakorlati munka időtartama iskolatípusonként változott; míg városi középiskolákban napi hat órában három-négy hétig tartott, mezőgazdasági iskolákban ez akár több mint ezer óra is lehetett. Ebben a folyamatban jelentős szerepe volt a pedagógusoknak, akik a tanterv szerint biztosították, hogy az itt folyó munka meghatározott pedagógiai elvek szerint valósuljon meg.⁵³

Az 1956 utáni időszak nem csak hazai, hanem szovjet viszonylatokban is jelentős átalakításokat hozott a politikában. Magyarországon ez egybefüggött az új politikai és társadalmi rend kialakításának időszakával, melynek célja a rendszer stabilitásának megteremtése és a szocialista ideológia megerősítése volt. Az ifjúságpolitika és a hozzá kapcsolódó kezdeményezések – mint az építőtáborok és a KISZ tevékenysége – jól tükrözték a párt azon célkitűzéseit, melyek középpontjában a fizikai munka társadalmi presztízsének helyreállítása és a szocialista nevelés állt. Ezek nem csak a magyar, hanem szovjet nevelési reformokkal is összhangban voltak. Ehhez járult még hozzá a szocialista pedagógia komplex gyermekfelfogásának megváltozása az 50-es években, amelyben bár visszaköszönnek a felnőttekhez társított

⁴⁹ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

⁵⁰ Lásd 1, 2. és 3.sz. mellékletben a Bodnár Tiborral, Tolnai Gáborral és Dr. Mészáros Istvánnal készített interjúkat.

⁵¹ Nagy, Boros, Folmeg, Trencsényi 2007, 48.

⁵² Ábent Ferenc: A szovjet közoktatás átszervezésének néhány tapasztalata. Pedagógiai Szemle, IX.évf.1959/9.sz. 859.

⁵³ Ábent 1959, 861-864.

elemek, de mégis egy újfajta gyermekfelfogást kívánt kialakítani és a szocialista társadalom jövőjeként tekintett a fiatalokra.⁵⁴

ANYÁRI ÉPÍTŐTÁBOR MOZGALOM KIÉPÜLÉSE MAGYARORSZÁGON

Az ifjúsági munkatáborok története Magyarországon szorosan összefüggött a Turul Munkaszolgálattal, mely a Turul Szövetség és a Sárospataki Református Főiskola kezdeményezésére indult el még 1935 nyarán. Maga a közmunkavégzés gondolata már egészen korán, az 1844. évi IX tv.-ben is megjelent, bizonyos társadalmi csoportok számára kötelező érvényű munkavégzéseként. Maga a munkaszolgálat egészen az első világháború utáni időszakig nyúlik vissza, és az azt követő másfél évtized során Európa-szerte népszerűvé vált, köztük olyan országokban, mint Svájc, Németország, Bulgária, Olaszország, valamint egyes skandináv államokban. Az ifjúság ekkor saját kezdeményezésére munkaosztásokat hozott létre, melyekkel a helyi önkormányzatokat segítették különböző feladatokban, például útépítésben és fakitermelésben. Magyarországon a Horthy-korszakban számos diákszövetség szervezett már nyári munkatáborokat, amelyeket jellemzően saját vagy bérelt üdülőhelyükön rendeztek meg. Jelmondatai egyaránt tükrözték ideológiai és gazdasági alapjait: „*Munkaszolgálat-Országépítés*”, „*Célunk a segítség, eszközünk a munka sportja*”, „*Mindenható Isten! Adj munkát, adj kenyeret minden dolgozó magyarnak*” és a női munkatáborok esetében használatos „*Áldásos munkát!*” köszönés egyaránt utal az akkori társadalomtól elvárt vallásos értékrend megjelenésére. A fennmaradt munkatábori napirendek alapján megállapítható, hogy azok nagy mértékben hasonlítottak a Kádár-korszak építőtáborainak menetrendjére. Maga Szécsényi András is megemlíti tanulmányában, hogy bár a KISZ táborai alapjaiban más társadalmi, politikai és ideológiai viszonyok mentén épültek fel, mégsem lenne „*minden alapot nélkülöző az összevetés*”. Erre az összehasonlító elemzésre az építőtáborok történetének feldolgozatlansága miatt eddig nem kerülhetett sor.⁵⁵

A *Magyarország* című napilapban megjelent cikk az építőtábor- mozgalom történetének kezdetét 1947-re datálja, amikor a Magyar Egyetemisták és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ), a Magyar Ifjúsági Népi Szövetsége tagszervezetei és egyéb más diákszervezetek megkezdték az ifjúsági építőtáborok szervezését.⁵⁶

⁵⁴ Géczi János: Sajtó, kép, neveléstörténet tanulmányok. Iskolakultúra, Veszprém–Budapest, 2010. 112.

⁵⁵ Szécsényi András: A Turul Szövetség és a munkaszolgálat kezdetei Magyarországon (1935-1936). Valóság, LIX. évf. 2016/6. sz., 92-98.

⁵⁶ Magyarország, XV. évf. 1978/31.sz. 5.

Az építőtáborok szervezésének háttérében nem csak a szocialista ember nevelése célkitűzései álltak, hanem az 50-es években lezajlott termelőségmozgalmak nagyarányú területi bővítése, valamint az ország mezőgazdasági területein zajló kényszerurbanizációs folyamatok által előidézett munkaerőhiány is. Ezt a problémát a XX. Pártkongresszus didaktikai irányelveinek figyelembevételével kívánták enyhíteni, az ifjúsági szervezetek, a KISZ és a Hazafias Népfront összehangolt bevonásával.⁵⁷ Az építőtáborok megszervezése egyúttal megoldást kínált a mezőgazdaságban létrejött munkaerőhiányra, mely az erőszakos iparosítás és az ennek következtében kialakult urbanizációnak miatt jött létre. A levéltári források is megegyeznek abban, hogy az új építőtáborok elsősorban azoknál a gazdaságoknál jöttek létre, amelyek kérvényezték a diákmunka igényüket a területileg illetékes fővárosi vagy megyei végrehajtó bizottsága mezőgazdasági és élelmezésügyi feladatot ellátó szakigazgatási szervénél. Azonban minden tábor szervezésekor fontos volt, hogy a gazdasági hasznossága mellett, a fiatalokat a fizikai munkával megismertesse és annak negatív képét megváltoztassa.⁵⁸

Ennek eredményeként a KISZ Bizottság *Ifjúság* című napilapjának 1958. januárjában megjelent, éves terveinek ismertetése kapcsán már beszámolt a Győr megyei KISZ által kezdeményezett Hanság lecsapolási programról. Ugyanebben az évben, április 30-án, a KISZ KB Intéző Bizottság javaslatot tett a nyári önkéntes munkatáborok megszervezésére, amely során a DISZ korábbi munkatábori tapasztalatait felhasználva kezdték kidolgozni a Hanság lecsapolására és a Duna-gátak építésére irányuló építőtáborok részleteit. A hansági építőtábor az 1956-ban megkezdett társadalmi munkát folytatta, a dunai árvíz által megrongálódott védőtöltések helyreállításával⁵⁹, valamint új mezőgazdasági termőterületek felszabadításával.⁶⁰

A mozgalomhoz fűzött elvárásokat jól mutatta, hogy már az első építőtábort követően az a KISZ KB Intéző Bizottságának 1958. szeptember 17-i ülésére felterjesztett az Önkéntes Ifjúsági táborok munkájáról szóló jelentésben Várnai Ferenc a mozgalom kiszélesítésére tett javaslatot: „*Javaslatot kell tenni a Párt és Kormány felé, hogy a következő esztendőben, az anyagi lehetőségeket figyelembe véve, nagy mértékben kiszélesítsük az ilyen jellegű munkákat. (...) A tárgyalásokat úgy folytassák le, hogy lehetőség nyíljon arra, hogy 1959 nyarán 10-15.00 középiskolás diák és egyetemi hallgató két-három hétig dolgozzon a táborokban*”⁶¹

⁵⁷ 3210/1959. A nyári mezőgazdasági munkák helyzetéről és az őszi munkákra való felkészülésről. MNL-OL-XIX-A-83-b 3209-3279.1959.

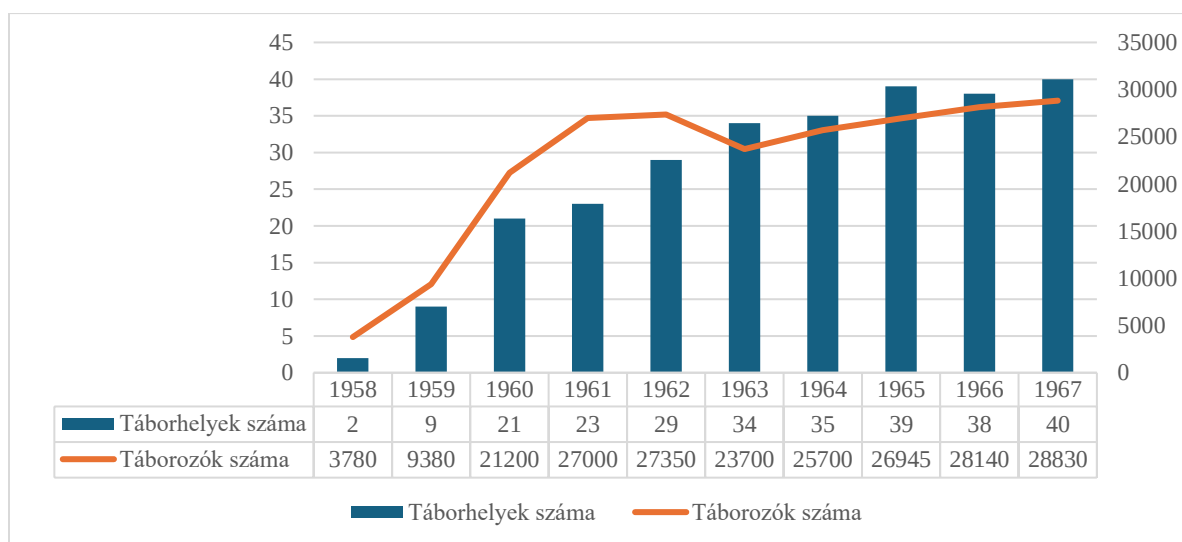
⁵⁸ Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Ismeretlen szerző: Építőtáborok kora – a Hanság lecsapolásától a rostocki kikötő építéséig. <https://u-szeged.hu/egyetemtortenet/epitotaborok-kora-hansag> (2024.11.20)

⁶¹ Jelentés a KISZ KB. Önkéntes Ifjúsági táborainak munkájáról. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

A mozgalom társadalmi- és gazdasági hasznosulását a pártvezetés, köztük személyesen Kádár János is elismerte az egyik építőtábor során tett látogatásakor: „*Pártunk Központi Bizottsága nagyra értékeli és támogatja a KISZ kezdeményezéseit — mondotta. Ezek az Önkéntes Ifjúsági Építőtáborok az egész ország számára igen jelentősek. (...) Napjainkban már egyre inkább reális helyzetkép alakul ki a magyar fiatalokról, természetesen nem feledve a még meglevő hibákat, problémákat sem. Ehhez a megváltozott véleményhez nem kis mértékben járultak hozzá a nyári önkéntes ifjúsági építőtáborok és a táborokban dolgozó fiatalok is.(.) A táborokban végzett munkák második öt éves tervünk teljesítéséhez jelentős hozzájárulást jelentenek*”⁶²

1. ábra: Az építőtáborok számának változása Magyarországon 1958-1967 között (saját szerkesztés)

A fenti adatokból jól látható, hogy már az első 10 év növekvő tendenciát mutatott mind a táborok, mind a résztvevők számában. Az induláskor 1958-ban mindössze 3780 diák vett részt két táborhelyen, azonban 1967-re a táborok száma 40-re, a résztvevők száma pedig 28 830 főre emelkedett. Az évek során lévő gyarapodás az alábbiak szerint alakult: 1958-ban a Hantás és a Duna gátépítésében 3780 fő⁶³ kettő táborhelyen, 1959-ben 9380 fő kilenc táborhelyen,⁶⁴ 1960-ban 21200 fő 21 táborhelyen,⁶⁵ 1961-ben 27000 fő 23 táborhelyen⁶⁶, 1962-ben

⁶² Kádár János beszéde a berentei táborban. Idézi: Völgyi István: Építő fiatalok. Vízükör Vízgazdálkodás, II. évf. 1962/ 4. sz. 126.

⁶³ Jelentés a KISZ KB. Önkéntes Ifjúsági táborainak munkájáról. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 289.f.3/15.ő.e 1958.

⁶⁴ Jelentés a KISZ KB 1959.évi önkéntes ifjúsági építőtáborának munkájáról. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1959.

⁶⁵ A KISZ Központi Bizottságának határozata az 1960.évi nyári önkéntes ifjúsági táborok megszervezésére. MNL-OL-XXVIII-M-18-p 1960.

⁶⁶ A KISZ Központi Bizottságának határozata az 1961.évi nyári önkéntes ifjúsági táborok megszervezésére. MNL-OL-XXVIII-M-18-p 1961.

27350 fő 29 táborhelyen ⁶⁷, 1963-ban 23700 fő 34 táborhelyen,⁶⁸ 1964-ben 25700 fő 35 táborhelyen, ⁶⁹ 1965-ben 26945 fő 39 táborhelyen ⁷⁰, 1966-ban 28140 fő 38 táborhelyen ⁷¹ és 1967-ben 28830 fő 40 táborhelyen vett részt.⁷²

A táborok népszerűségének és a táborhelyek számának növekedése részben az intenzív agitációs és propagandamunkának⁷³, részben az állami gazdaságok vezetőinek kezdeti bizalmatlanságának feloldódásának és a gazdaságfejlesztési terv megváltozott körülményeinek is köszönhető.⁷⁴

Az 1962-es év fordulópontot jelentett a megelőző évekhez képest, ugyanis az eredetileg 42 tervezett táborból csak 29 valósult meg.⁷⁵ Ez a csökkenés annak az eredménye, hogy egyre nagyobb lett az igény a gazdaságok részéről a diákmunkára, mint amennyi diák ténylegesen jelentkezett. 1963-tól a táborhelyek és a táborozók száma stagnálásnak indult. Ennek tekintetében nem áll rendelkezésünkre elegendő forrás és információ, hogy meg tudjuk vizsgálni, minek a következtében esett vissza közel 4000 fővel a táborozók száma. Minden bizonnyal ez összefüggésben áll a kényszerkollektivizálás utolsó hullámával és az azt követően kialakuló agrárválsággal.⁷⁶

A mozgalom irányítása rövidesen decentralizálódott, a központi irányítás helyett a megyei szervek vették át a vezető szerepet,⁷⁷ ennek következtében alakulnak ki a helyi szintű sajátosságok a táborok szervezésében. Ez megnehezíti az építőtáborok hiányosságainak átfogó vizsgálatát, azonban bizonyos általános problémák megjelennek a források és a beszámolók alapján. A későbbi fejezet során felvázolt tábori „önkormányzati” szervezet megjelenéséig hosszú évek tapasztalatai vezettek oda, hogy az résztvevő diákok is beleszólást kaphattak a tábori élet működésébe. Első említése a diákokból álló tábortanácsnak az 1960. évi építőtáborok megszervezésére szóló határozatban jelent meg. Ennek során egy 10-15 tagú tábortanács szervezésére tett javaslatot a KISZ KB Intéző Bizottsága, annak érdekében, hogy megvalósítsák „*a fiatalok öntevékeny közreműködését a táborvezetés segítésében, a táborprogram megszervezé-*

⁶⁷ Csongrád Megyei Hírlap, VII. évf. 1962/163.sz. 3.

⁶⁸ Magyar Ifjúság, VII. évf. 1963/10. sz. 1.

⁶⁹ Népszava, XCII. évf. 1964/149.sz. 1.

⁷⁰ Magyar Ifjúság, IX. évf. 1965/24.sz. 1.

⁷¹ Vas népe, XI. évf. 1966/94. sz. 1.

⁷² Vas népe, XXII. évf. 1967/65.sz. 1.

⁷³ Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁷⁴ Magyarország, XV. évf. 1978/31.sz. 29.

⁷⁵ Határozat az 1962.évi nyári önkéntes ifjúsági építőtáborok megszervezésére és a táborokban folyó nevelő munkáról. MNL-OL- XXVIII-M-18-p 1962.

⁷⁶ Rigó Róbert: "Valahányszor csak fölsozlhattak, menten fölsozoltak". A parasztság viszonya a termelőszövetkezetekhez Bács-Kiskun megyében. In: Csikós, Gábor; Horváth, Gergely Krisztián (szerk.): Lefojtva. Uralom, alávetettség és autonómia a pártállamban (1957–1980). Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2021. 257-286.

⁷⁷ 1964.évi építőtáborozás értékelése, az 1965.évi feladatok. MNL-BKML-XXXV.6. MSZMP 1964.

sében.”⁷⁸ Ugyanakkor ennek gyakorlati megvalósításának hiányosságai még később is megmaradtak. Például az Eötvös Lóránd Tudományegyetem lapjának 1973.évi 15.számában arról számoltak be, hogy továbbra sem történik együttműködés a vezetőség és a diákság között. Hasonló problémát jelentett az állami gazdaságok és a táborok vezetősége közötti kapcsolat szervezettsége, amely gyakran, ahogy az 1973-as cikk is rámutatott, a munkaszervezés hiányosságaiban is megnyilvánult.⁷⁹

A hiányosságok ellenére az építőtáborok a Kádár-kori ifjúságpolitika egyik meghatározó részévé váltak, melyek elősegítették a fiatalokban a közösségi szellem erősödését és a fizikai munka megbecsülését.⁸⁰ Emellett az építőtáborok jelentősen hozzájárultak a KISZ társadalmi népszerűségének növekedéséhez⁸¹ miközben az itt végzett munka gazdasági szempontból is jelentős eredményeket hozott.⁸²

AZ ELSŐ 1958. ÉVI NYÁRI ÖNKÉNTES ÉPÍTŐTÁBOR A HANSÁGBAN

Az első KISZ építőtábort 1958. június 9. és augusztus 23. között tervezték, de az 1958-as Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira végül 1958. június 15. és augusztus 23. közötti időszakot javasolta, ötször kéthetes turnusban.⁸³ A táborok gondolatát a győri „ifjú kommunisták” kezdeményezték, akik a Hanság mocsaras területének lecsapolásának céljával indították el az építőtábor mozgalmat.⁸⁴ Ennek megszervezését komoly előkészületek előzték meg. Az előzetes tervek szerint a résztvevő fiataloknak összesen 99 000 m³ földet kellett volna megmozgatniuk. Ez egy főre átlagosan naponta három m³ elhordását jelentette, melynek értékét 46 Ft-ban határozták meg. A teljes munka értéke megközelítőleg 1 200 000ft-ot tett ki.⁸⁵

Három, egyenként 250 főt befogadó táborhelyet állítottak fel a munkaterületek közelében. Az elsőt Horvátkimlén, a másodikat a Hanság Állami Gazdaságban és a harmadikat Tárnokrét mellett. Az ide érkező diákok a csatornák kiásásában segédkeztek. Emellett egy negyedik, 200 fős tábort is szerveztek Vének községének határában, ahol a fiatalok a gátak magasztásán dolgoztak. A résztvevőket öt-hat fős brigádokba szervezték, akiket szakértő kubikusok vezettek, a brigádok létszáma pedig a munkálatokat irányítók döntésének függvényében változott.

⁷⁸ A KISZ K.B. Intéző Bizottságának határozata az 1960.évi nyári önkéntes ifjúsági építőtáborok megszervezésére, a táborokban folyó nevelőmunkára. MNL-OL- XXVIII-M-18p 1959.

⁷⁹ Egyetemi Lapok - Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem lapja, XV. évf. 1973/15.sz. 2.

⁸⁰ uo.

⁸¹ Jelentés a KISZ K.B. Önkéntes Ifjúsági táborainak munkájáról. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁸² Magyarország, XV. évf. 1978/31.sz. 29.

⁸³ Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁸⁴ uo.

⁸⁵ uo.

A táborok szervezését és működését a KISZ Központi Bizottsága, a Földművelésügyi Minisztérium és az Országos Vízügyi Főigazgatóság összehangoltan irányította.

A KISZ Központi Bizottsága felelt a táborok felszereléséért, berendezéséért, valamint politikai és gazdasági vezetéséért. Emellett biztosította a munkálatokhoz szükséges létszám mozgását, valamint utaztatásuk és szállásuk megszervezését. A KISZ gondoskodott továbbá a diákok számára az utazási kedvezményekről, amelyek vasúton 66%-os, autóbusszon pedig 50%-os kedvezményt jelentett.

A Földművelésügyi Minisztérium felelt a táborok működésének egyes alapvető elemeinek biztosításáért, ideértve a táborban dolgozó diákok étkeztetését, a költségsökkentet utazás megtérítését, a táborok felállítását és fenntartásának finanszírozását. Továbbá a Vízügyi Igazgatósággal együttesen nyújtott a táborok időtartamára szakmai irányítást, szerszámokat és felügyeletet. A diákok munkájáért járó díj kifizetését a Vízügyi Igazgatóság intézte, melyet a KISZ Központi Bizottsága (KISZ KB) részére utalta át. Bár a diákok munkája önkéntes és társadalmi jellegű volt, az általuk megtermelt összeget a KISZ rendelkezésére bocsájtották, mely a táborok működésének finanszírozására szolgált.

Az 1958-as Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira előírta, hogy a táborokban végzett munkájuk elismeréseként a diákok a KISZ által kiállított igazolást kapjanak, amelyet a KISZ-tagsági könyvükben vagy külön igazolásként rögzítettek. A táborok szervezése során a KISZ vállalta, hogy a résztvevők számára a nyolcórás munkaidő után szabadidős programokat biztosít. Az előírások szerint minden turnus során legalább egy alkalommal egy „vezető beosztású elvtárs”-nak kellett tartani tájékoztatást az aktuális kül- és belpolitikai kérdésekről⁸⁶. Így látogatta meg az első táborozókat Kádár János, Apró Antal, az első elnökhelyettes⁸⁷ és Komócsin Zoltán, a KISZ K első titkára.⁸⁸ A *Szolnok Megyei Néplap* 1958. augusztus 24-én megjelent, „Hazajöttek a hanságiak” cikk szerint Kádár és társai közvetlen hangulatot teremtettek a fiatalokkal. Együtt ebédeltek velük, sőt mi több délután röplabdamerkőzést játszottak a tábor válogatottjaival. A tábori munkát és a diákok teljesítményét az elvtársak nagyra értékelték, elismerően szóltak a kiszistákról: „*Most már látjuk, dolgozni is képes a KISZ — mondották.*”⁸⁹

A diákoknak szervezett programok mindemellett hozzájárult a tábori élet változatosságához. Fontos volt, hogy biztosítsák számukra a könyveket, újságokat (például: *Népszabadság*

⁸⁶ uo.

⁸⁷ Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Apró Antal <https://neb.hu/hu/apro-antal> (2024.11.05.)

⁸⁸ Kommunizmus Kutató Intézet, Komócsin Zoltán <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/komocsin-zoltan> (2024.11.08.)

⁸⁹ Szolnok Megyei Néplap, IX. évf. 1958/200.sz. 1.

és *Magyar Ifjúság* példányai), hetenkénti filmvetítést és művészek, kulturális csoportok látogatását.⁹⁰ A táborokat tábor-zászlókkal látták el és a Kommunista Ifjúsági Mozgalom egy-egy hősről nevezték el⁹¹. A dunai gátépítési tábor ennek köszönhetően Sziklai Sándorról⁹² nevezték el, aki az 1956-os forradalom idején a Néphadsereg elesett tisztje volt. A hansági tábor nevét illetően a források nem adnak pontos információt. A munkaverseny ösztönzése érdekében minden tábort vándor-zászlóval is elláttak, amelyet a nap legjobb teljesítményét elérő brigádja kapott meg. Turnusonként oklevéllel jutalmazták a legkiemelkedőbb eredményeket elért brigádokat. Minden táborban „Teljesítmény táblát”, „Dicsőség táblát” és a „Tábor faliújságot” állítottak fel, mely folyamatosan dokumentálta a fiatalok eredményeit és informálta a táborozókat a tábori élet fontos eseményeiről. A táborokat nyitó- és zárótábortűz foglalta keretbe, ahol felhívták a diákok figyelmét az elvégzett munkájuk társadalmi jelentőségére. A táborok irányítását a KISZ által kijelölt táborparancsnokság látta el, amely a szervezési és működési feladatokat koordinálta.⁹³

A táborok kezdetét átfogó propagandamunka előzte meg, amelynek célja a táborozás népszerűsítése és a fiatalok mozgósítása volt. A Magyar Távirati Irodán keresztül nyilvánosságra hozták a KISZ által szervezett nyári táborok helyszínét és céljait. Az *Ifjú Kommunista* című lapban olyan cikkek jelentek meg, amelyek bemutatták a táborok célkitűzéseit. A *Magyar Ifjúság* című folyóiratban két-három színes anyagot hoztak le a korábbi hasonló táborok eredményeiről és a résztvevő fiatalok készülődéséről. Ezenkívül 400 röplap kiadását is előírták, továbbá a mozgósítás kezdetekor megyei, iskolai és egyetemi titkári értekezleteket szerveztek a táborok hatékony előkészítése érdekében.⁹⁴

Az első tábor nem indult zökkenőmentesen, ugyanis a kedvezőtlen időjárás jelentősen megnehezítette a fiatalok munkáját.⁹⁵ Az sem könnyítette meg a helyzetüket, hogy sátrakban voltak elszállásolva, ami nem tette lehetővé, hogy a nehéz fizikai munka okozta fáradalmakat megfelelően kipihenjék.⁹⁶ Bár Kollár János a *Délmagyarország* júliusi számában kifogástalannak írta le az itt kapott ételadagokat⁹⁷ az 1958-as hansági építőtáborról szóló jelentés nem találta megfelelőnek az ételek minőségét és mennyiségét. Az 58-as jelentés további hiányosságokat emelt ki a munkaszervezés és a munkaverseny lebonyolítása kapcsán. Eszerint a bri-

⁹⁰ Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁹¹ Kenyeres 1967, 770.

⁹² Jelentés a KISZ KB Önkéntes Ifjúsági táborairól. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁹³ Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁹⁴ Jelentés a KISZ KB Önkéntes Ifjúsági táborairól. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

⁹⁵ *Magyar Ifjúság*, II. évf. 1958/38.sz. 1.

⁹⁶ Javaslat a KISZ nyári önkéntes munkatáboraira. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958

⁹⁷ *Délmagyarország*, XIV. évf. 1958/165.sz. 5.

gádvezető pedagógusok nem voltak kellően felkészültek csoportjaik irányítására, a tábor rendje nem volt kellően kidolgozva, és a munkaverseny népszerűsítése sem volt elég hatékony.

A jelentés szerint ideológiai nevelés terén is maradtak hiányosságok: bár a fiatalok többségében büszkék voltak az elvégzett munkájukra és közelebb hozta őket a fizikai munka szerepetéhez, a politikai nevelés kulcskérdései, mint például Nagy Imre ügye kevesebb figyelmet kapott a nevelők tapasztalatlansága miatt. Hasonlóan további kidolgozottságra szorultak a szabadidős programok, például a sportfoglalkozások, valamint művész- és kultúrelőadások mennyisége és minősége.⁹⁸ Ennek orvoslására a KISZ KB az 1959.évi önkéntes ifjúsági építőtáborainak munkájáról szóló jelentésében arról számolt be, hogy a szezon során 46 politikai jellegű előadást -és beszélgetést, 37 kultúrműsort, 30 sportbemutatót és 65 filmvetítést szerveztek.⁹⁹

Az építőtáborok a felmerült hiányosságok ellenére a jelentés szerint „természetesen” már az első évben teljesítették a kezdeti célkitűzéseiket, vagyis növelték a fiatalokban a fizikai munka szeretetét és erősítették a KISZ, valamint a párt tekintélyét. Ennek tapasztalataira építve a KISZ KB Intéző Bizottság javaslatot tett a mozgalom kiszélesítésére és további építőtáborok létrehozására. A hatékonyabb szervezése érdekében egy önálló szervezeti egységet hoztak létre, az Építőtáborok Bizottságát, amely az év során koordinálta a táborok előkészítését és lebonyolítását. A Bizottság felelősének Várnai Ferencet nevezték ki.¹⁰⁰

AZ ÉPÍTŐTÁBOROK MEGJELENÉSE BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN ÉS ANNAK TAPASZTALATAI

A Bács-Kiskun megyei építőtáborok legkorábbi említése a *Petőfi Népe* szerint 1960 áprilisára tehető. Az első táborok Pirtón, Kunpeszéren, Solton, Töserdőben és a hartai Lenin termelőszövetkezetben, Kecskeméten, Baján és Kiskunhalason működtek. A táborokban részt vevő diákok főként csemetefák gondozásával, valamint halastavak és csatornák építésével foglalkoztak, míg szabadidős programjaikat az országos és a megyei KISZ szervezetei koordinálták.¹⁰¹ Egy későbbi forrás szerint az első tényleges építőtábort 1963-ban indította el a Bácsalmási Állami Gazdaság Braun Éva építőtábor néven. Az első táborokban, a hansági táborok-

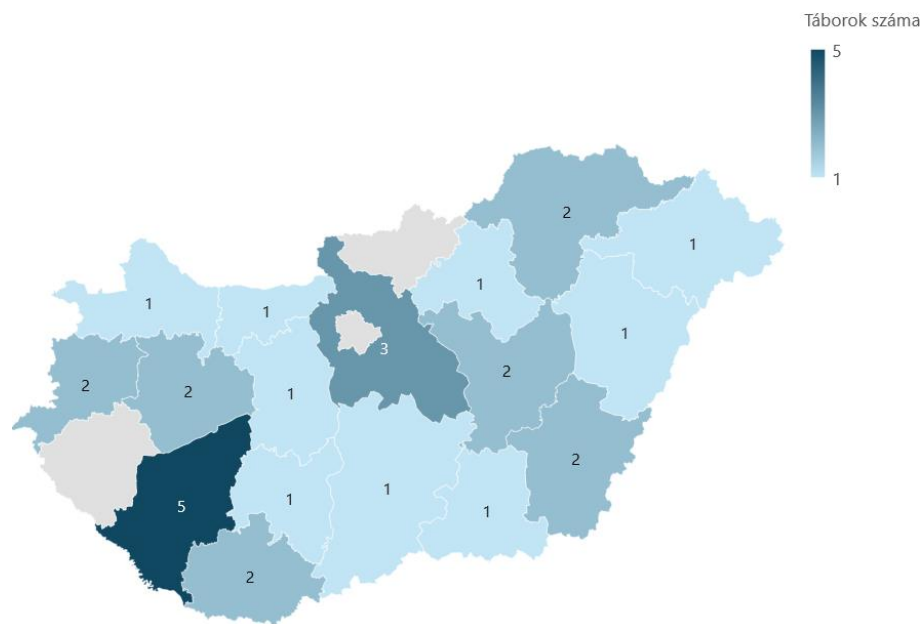
⁹⁸ Jelentés a KISZ K.B. Önkéntes Ifjúsági táborairól. MNL- OL-XXVIII-M-18-c 1958.

⁹⁹ Jelentés a KISZ K.B. 1959.évi önkéntes ifjúsági építőtáborainak munkájáról. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1959.

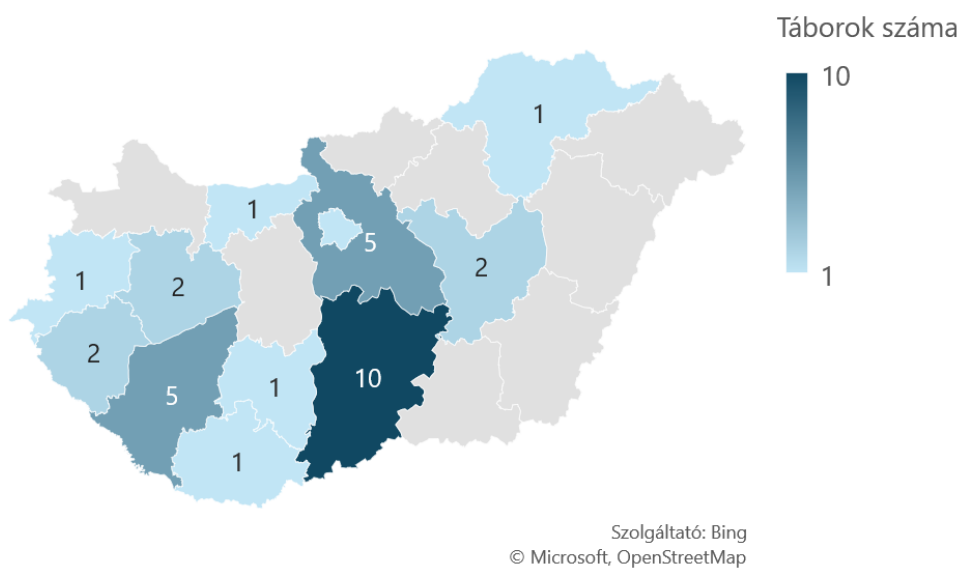
¹⁰⁰ Jelentés a KISZ K.B. Önkéntes Ifjúsági táborairól. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1958.

¹⁰¹ Petőfi Népe, XV. évf. 1960/ 89.sz. 1.

hoz hasonlóan, a fiatalokat sátrakban szállásolták el.¹⁰² Az 1964-es tábori turnust értékelő jelentésben azonban már utalnak állandó épületek létesítésére.¹⁰³

2. ábra: Az építőtáborok számra országosan ábrázolva 1962-ben (saját szerkesztés)¹⁰⁴

3. ábra: Az építőtáborok száma országosan ábrázolva 1964-ben (saját szerkesztés)¹⁰⁵

Bács-Kiskun megye jelentőségét leginkább az építőtábor mozgalomban az mutatja, hogy 1968-ra az építőtáborok számának felét a megyében működő építőtáborok tették ki.¹⁰⁶ Hason-

¹⁰² Petőfi Népe, XXII. évf. 1976/140.sz. 1.

¹⁰³ 1964.évi építőtáborozás értékelése, 1965.évi feladatok. MNL-BKML-XXXV.6. 1964.

¹⁰⁴ Határozat az 1962.évi nyári önkéntes ifjúsági építőtáborok megszervezésére és a táborokban folyó nevelő munkára. MNL-OL- XXVIII-M-18-c 1962.

¹⁰⁵ 1964.évi építőtáborozás értékelése, 1965. évi feladatok. MNL-BKML-XXXV.6.1964.

ló következtetés vonható le az 1962-es és 1964-es táborokról készült értékelésekből is, amelyet a 2. és 3. számú ábrákkal szemléltettem.¹⁰⁷ Az adatok alapján megfigyelhető, hogy az építőtáborok kezdetben szinte az egész ország területén megtalálhatók voltak, de közel két év alatt a diákokat elsősorban az ország középső és nyugati területeire összpontosították. Jelentős változás tapasztalható Bács-Kiskun megye táborainak számában is ebben az időszakban.

Ez a változás valószínűleg összefüggésben áll a második ötéves terv (1961–1965) során végrehajtott mezőgazdasági fejlesztésekkel, amelyek keretében a megye területén 33 500 hold nagyüzemi szőlőt és körülbelül 20 000 hold gyümölcsöst telepítettek. A megnövekedett termőterületek következtében a szőlőtermés a korábbi 1–2,5 millió mázsáról 2,5–3 millió mázsára emelkedett. A feldolgozó kapacitás azonban nem nőtt ezzel arányosan, ami 1964-re súlyos problémákhoz vezetett: mintegy 150 000 mázsa szőlő rohadott meg, ami 45 millió forint veszteséget jelentett.¹⁰⁸ A megnövekedett munkaerőhiány pótlására a diákmunkaerőt mozgósították és az adatok alapján a fiatalokat elsősorban azokba a térségekbe irányították, ahol a legnagyobb szükség volt a munkájukra.¹⁰⁹ 1964-ben az országos szinten mozgósított 26 500 fiatal közül¹¹⁰ Bács-Kiskun megyébe 5272 diák érkezett, többek között Budapestről, valamint Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun, Veszprém, Pest, Nógrád és Heves megyékből.¹¹¹ Az 1968-as Tájékoztató szerint a megyei építőtáborokban 27 helyszínen segédkeztek a diákok növényápolási és gyümölcszedési munkákban. Az egyes táborok turnusonként 150-200 fő befogadására voltak alkalmasok.¹¹²

Bács-Kiskun megyében működött, a dolgozat középpontjában álló és a tábor fenntartásáért felelős Helvéciai Állami Gazdaság (HÁG) 1950-ben jött létre és elsősorban szőlő- és gyümölcsstermesztésre specializálódott. Az 1956-os forradalmat követően a gazdaság esetében jelentős területi növekedés volt megfigyelhető.¹¹³ Ehhez nagy mértékben hozzájárult 1957-es MSZMP Központi Bizottsága által elfogadott kollektivizálási terv. A program forradalom idején a termelőszövetkezetekből kilépő paraszti birtokokat az állam "önkéntesen" bekényszeri-

¹⁰⁶ Magyar Hírlap, I. évf. 1968/ 47.sz. 1.

¹⁰⁷ 1964.évi építőtáborozás értékelése, 1965. évi feladatok. MNL-BKML-XXXV.6.1964.

¹⁰⁸ Rigó Róbert: Szakszövetkezetek és szőlőtermesztés a Homokhátságon. Forrás, LIII. évf. 2021/7-8.szám 91.

¹⁰⁹ Ismeretlen szerző: Építőtáborok kora – a Hanság lecsapolásától a rostocki kikötő építéséig.

<https://uszeged.hu/egyetemtortenet/epitotaborok-kora-hansag> (2024.10.28)

¹¹⁰ Hajdú- Bihari Napló, XXV. évf. 1968/199.sz. 1.

¹¹¹ Petőfi Népe, XVIII.évf.1964/ 202.sz. 1.

¹¹² Tájékoztató az 1968.évi építőtáborok előkészítéséről, a megyei mozgósításról. MNL-BKML-XXXV.6 1968.

¹¹³ Bognár Károly, Mészáros István: A Helvéciai Állami Gazdaság története. Kecskemét, 2022. 64.

tette a téeszekbe, azaz ismét saját fennhatósága alá vonta, ezzel növelve a szocialista nagyüzemek arányát a mezőgazdasági termelés szerkezetében.¹¹⁴

1962-ben a HÁG területe Kunbaracs beolvasztásával 17 844 kataszteri holdra növekedett. A területi bővülés kapcsán Bognár Károly és Mészáros István a gazdaság történetét elemző munkájukban kiemelték, hogy bár a HÁG jelentős mértékben növelte mezőgazdasági gépállományát, az eszközök mennyisége mégsem tudta tartani a lépést a megnövekedett területek arányával. Emellett a gazdaság területeinek földrajzi szétszórtsága további kihívást jelentett a munkaerő hatékony szervezésében. A problémák tovább súlyosbodtak a már korábbi fejezetben említett második ötéves terv során elrendelt nagyszabású szőlőtelepítések következtében. A telepítések sok esetben időszükében nem lettek megfelelően telepítve és az új szőlők közötti területek gyakran túl szűkek voltak ahhoz, hogy a gépi megművelés lehetséges legyen.¹¹⁵

A HÁG bekapcsolódása az építőtábor-mozgalomba szorosan összefüggött az 1960-as évek közepén-végén termőre forduló szőlőültetvényekkel, amelyek ápolása és szüretelése jelentős kézi munkaerőt igényelt. Először, az MSZMP Kecskeméti Járási Bizottságának és alapszervezeteinek iratai¹¹⁶ és a Mészáros Istvánnal készített interjú alapján, 1968-ban érkeztek először fiatalok az építőtáborba. Az elkövetkező három-öt év során Kunbaracson és Jakabszálláson is további táborok alakultak.¹¹⁷

A gazdaság igazgatása alá tartozott továbbá Újbög, Lakitelek¹¹⁸ és Tiszakécske¹¹⁹ is, amelyek szintén gyümölcsstermesztési tevékenységeket folytattak. A Kecskeméti Szikrai Állami Gazdaság és a HÁG 1966-ban vált ketté, és Helvécia irányítása alatt összesen hét üzemegység tartozott, köztük Jakabszállás, Kunbaracs és Kerekegyháza. Ezek voltak a gazdaság főbb termelési területei, ahol szőlő, meggy, sárgabarack, őszibarack, alma és egyéb gyümölcsök termesztése zajlott. A HÁG-ban a dolgozók átlagos létszáma évközben 1200 fő körül mozgott, amely a táborozási időszakokban akár 1500 főre is emelkedett, jelentős plusz munkaerőt eredményezve a gazdaságnak. Ennek tényét Mészáros István emeli ki a vele készített interjú során.¹²⁰

¹¹⁴ Rigó Róbert: A vidéki Magyarország 1956 után. Századvég, I.évf. 2021/4. 38-42.

¹¹⁵ Bognár, Mészáros 2022, 64-66.

¹¹⁶ Tájékoztató az 1968.évi építőtáborok előkészítéséről, a megyei mozgósításról. MNL-BKML-XXXV.6. 1968.

¹¹⁷ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

¹¹⁸ 1964.évi építőtáborozás értékelése, 1965. évi feladatok. MNL-BKML-XXXV.6. MSZMP 1964.

¹¹⁹ Pest Megyei Hírlap, XXIV. évf. 1980/144.sz. 1.

¹²⁰ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

A HELVÉCIAI ÁLLAMI GAZDASÁG KUNBARACSI ÉPÍTŐTÁBORÁNAK VIZSGÁLATA

A HELVÉCIAI ÁLLAMI GAZDASÁG KUNBARACSI ÉPÍTŐTÁBORA

Kunbaracs története egészen a 12. századra nyúlik vissza, a tatárjárás időszakáig. A korabeli források szerint a terület már akkor is főként homokbuckás volt és az itt élő lakosság jellemzően állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozott. A 18. század végére a 9303 holdas terület elsősorban legelőként szolgált, míg a 19. század végére két nagy majorság alakult ki a térségben, Földvály Gábor¹²¹ és Gencsy Géza tulajdonában. A Földvály-birtok 1901-ben Kecskemét város tulajdonába került és ezzel együtt új birtokosok jelentek meg a területen. A 20. század elején főként szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztés dominált, amelyet fokozatosan egészített ki a meginduló szőlőtermesztés.

Az első világháborút követően a nagybirtokok aprózódásnak indultak, de még mindig jelentős volt a 100 holdnál nagyobb birtokok száma Kunbaracson. Az 1933-as telekkönyvi rendezés során a földek első és másodosztályú besorolást kaptak. 1930-ban a térséghez tartozó mintegy 9800 hold területet főként szétszórt tanyavilág jellemezte. A település 1950-ben vette fel a ma ismert nevét, Kunbaracsot.¹²² Az államosítás következtében számos terület a Helvéciai Állami Gazdaság tulajdonába került, melynek folyamata 1962-re zárult le.¹²³

A HÁG a hozzá kapcsolt területeken 300 hektár szőlőültetvényt létesített, mely az akkori szőlőtelepítési rendszer szerint egy hektáros szőlőblokkokból és az ezek közötti öt hektáros gyümölcsültetvényekből állt. Praktikus megoldásként a munkaerőt helyben szervezték meg, amelyhez az építőtábor jelentős mértékben hozzájárult. A korábban Beck-majorként is ismert¹²⁴ tábor területe mind a mai napig 4,5 hektár nagyságú, melyhez régebben a további 300 hektárnyi földterület tartozott. A terület önálló üzemegységként működött, ezért a HÁG és a kunbaracsi önkormányzat között csak kevés kapcsolat alakult ki, a munkaerő szervezését a Gazdaság magának biztosította. Az ott dolgozók számára évente 10–30 lakásépítési lehetőséget biztosítottak, amelyhez anyagi támogatást is nyújtottak. Emellett a Gazdaság földterületeket bocsátott az önkormányzatok rendelkezésére építkezési célra, mely során 10 terület közül négy esetben a HÁG maga határozta meg a kedvezményezettek. Ennek eredményeként jött

¹²¹ Földvály Gábor (1787. máj. 11. Domony - 1854. máj. 6 Tass) Pest megye várispánja (1832-36) és főispáni helytartója. Székely György (szerk.): Magyar Színházművészeti Lexikon. Akadémia Kiadó, Budapest, 1994. <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz07/320.html> (2024.10.30)

¹²² Péterné Fehér Mária: A kezdetektől Kunbaracs községgé való szerveződéséig. <http://www.kunbaracs.hu/onkormanyzat/kategoria/1> (2024.10.31)

¹²³ Bognár, Mészáros 2022, 64.

¹²⁴ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

létre Helvéciaán a Szabó Sándor lakótelep és Kerekegyháza határában a Kunbaracs felé vezető úton kiépült negyed.¹²⁵

A kunbaracsi építőtábor a HÁG működésének szerves részét képezte. Működése több néven vált ismerté: az újságcikkek és a hivatalos jelentések alapján egyszerre viselte a Furák Teréz¹²⁶ és a Hármán Kató nevet.¹²⁷ Ez minden bizonnyal annak köszönhető, hogy a helvéciai tábor is a Hármán Kató nevet viselte¹²⁸ és sokszor keverték őket, mert egybevonták Helvéciaával.

A kunbaracsi építőtáborba elsősorban Budapestről mozgósítottak középiskolás diákokat, főként gimnáziumokból, akik napi hatórás munkarendben, szőlőkötözési és növényápolási munkákat végeztek.¹²⁹ A munkaidőt követően a diákok, az illetékes KISZ szervezetek szervezésében, központilag koordinált szabadidős programokon vettek részt.¹³⁰ A Bács-Kiskun Vármegyei Levéltárban fennmaradt turnuszáró jelentések¹³¹ és visszaemlékezések szerint egy-egy turnusban hozzávetőlegesen 100 fő vett részt.¹³² Az építőtábor létesítését a HÁG kezdeményezte, amelyhez részben az állam is támogatást nyújtott.¹³³

. 4. ábra: 1975-ben készült fotográfia a tábor diákszallás részéről¹³⁴

¹²⁵ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

¹²⁶ Petőfi Népe, XXIX. évf. 1974/137.sz. 1.

¹²⁷ Turnuszáró jelentés 1983. MNL-BKML-XXIII.8.a 1983.

¹²⁸ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

¹²⁹ Petőfi Népe, XXIX. évf.1974/137.sz. 1.

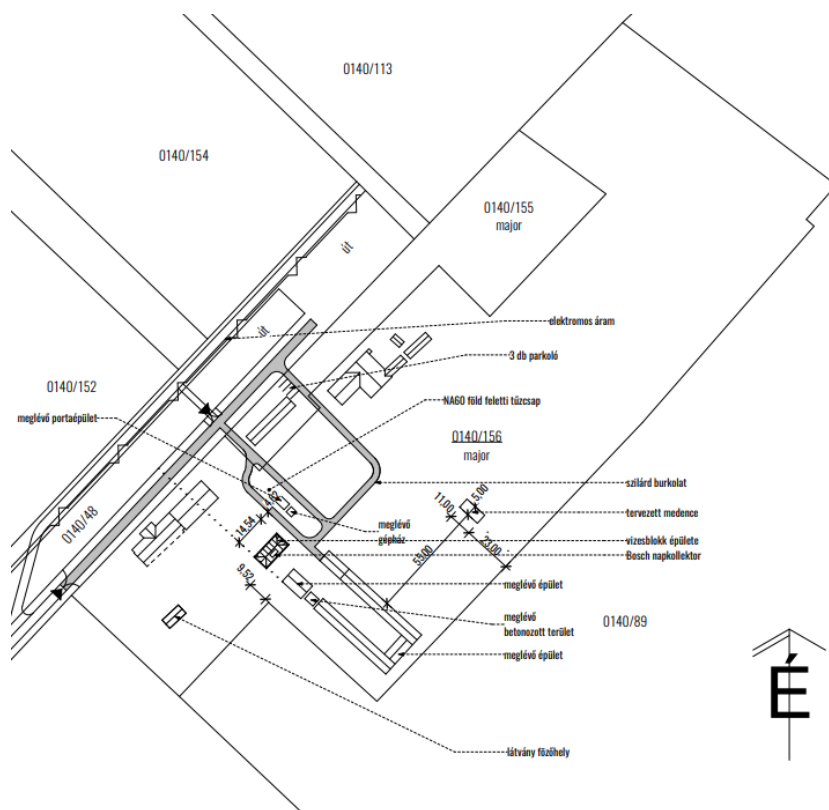
¹³⁰ Lásd 2.sz. mellékletben a Tolnai Gáborral készített interjút.

¹³¹ Turnuszáró jelentések. MNL-BKML-XXXV.6 1983-85.

¹³² Turnuszáró jelentés 1983. MNL-BKML-XXIII.8.a 1983.

¹³³ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

¹³⁴ Nógrád Megyei Hírlap, XXXI. évf. 1975/145.sz. 1.

5. ábra: A tábor helyszínrajza 2024-ben Szabó László dokumentációja alapján

A tábor infrastruktúrája az évek során fokozatosan fejlődött. Kezdetben sátras elhelyezést biztosítottak a résztvevők számára (lásd 4. sz. ábra). Majd később ezeket az építményeket kőházakká alakították át, amelyek hosszabb távon is megfelelő elhelyezést nyújtottak a táborozók számára. (lásd 5. sz. ábra).

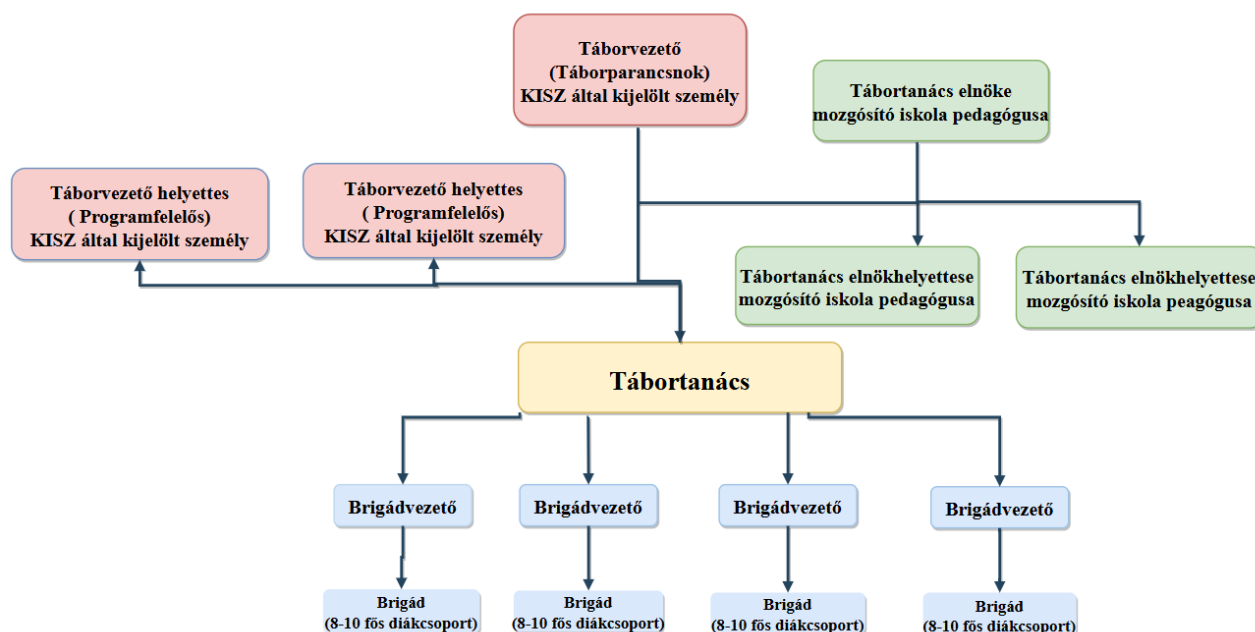
A források ellentmondásosak az első tábor működésének kezdetét illetően: Dr. Mészáros István szerint már 1968-ban segédkeztek a fiatalok Kunbaracson ápolási és betakarítási munkákban,¹³⁵ ám a helyi gyűjtemény forrásanyaga alapján a tábori 300 adagos üzemi konyha használatbavételi engedélyét 1974-ben kapta meg, melyet 1972-ben kezdtek el építeni.¹³⁶ A Petőfi Népe 1971-ben említi először a tábort,¹³⁷ de valószínűsíthető, hogy ekkor a diákokat még Helvéciáról szállították Kunbaracsra.

¹³⁵ Lásd 3.sz. mellékletben a Dr. Mészáros Istvánnal készített interjút.

¹³⁶ A HÁG 300 adagos üzemi konyha használatbavételi engedélye. – Kunbaracs Önkormányzatának Iratai, 1974.

¹³⁷ Petőfi Népe, XXVI. évf. 1971/139.sz. 1.

A TÁBOR SZERVEZETÉNEK FELÉPÍTÉSE

6. ábra: A tábor szervezetének felépítése az 1983-as Építőtábori szabályzatgyűjtemény alapján (saját szerkesztés)

A táborok nevelőmunkájának fontos részét képezte a „demokratikusan” szerveződő tábori önkormányzat, az úgynevezett tábortanács felállítása. A tábortanácsban a táborozó diákok, a KISZ megbízott vezetői és a mozgósító iskolák pedagógusai egyaránt részt vettek.¹³⁸ Az 1983-as Építőtábor Szabályzat alapján¹³⁹ jól nyomon követhető a tábor szervezeti felépítése, amelyet a 6. ábrán szemléltettem. A mozgósító iskolák pedagógusai a tábortanács elnöke és elnökhelyettesei posztjain keresztül aktívan bekapcsolódtak a tábor döntéshozatali folyamataiba. A tábortanács elnökét az első tábortanácsülésen választották meg a mozgósító iskola pedagógusai közül. Az elnökhelyettesi pozíciókat szintén az iskolák képviselői, rendszerint pedagógusok töltötték be. A tábor vezetője, a táborparancsnok, a mozgósító iskola területileg illetékes KISZ-szervezete által kinevezett személy volt. A Tolnai Gáborral és Bodnár Tiborral készített interjúk során Kunbaracson az egyik legkiemelkedőbb táborparancsnokként Hofbauer Józsefet, egy magyar-történelem szakos tanárt említették meg. A táborparancsnok gondoskodott arról, hogy a táborban folyó nevelési munka a kommunista ideológia által meghatározott nevelési elvek szerint valósuljon meg. Ő tartotta a kapcsolatot a Gazdaság kijelölt összekötőjével. Az ideológiai nevelés keretén belül kiemelt szerepet kaptak a szabadidős előadások

¹³⁸ Lásd 2.sz. mellékletben a Tolnai Gáborral készített interjút.

¹³⁹ Építőtábori szabályzat gyűjtemény. MNL-BKML-XXIII.8.a 1983.

és kulturális programok, amelyek megszervezéséért a szintén KISZ által kinevezett táborparancsnok helyettesei, az úgynevezett programfelelősök voltak felelősek.

A tábortanács a tábor döntéshozó testületeként működött, amelynek tagjai elsősorban a brigádvezetők és a táborvezetőségi tagok voltak. A tábortanácsnak döntési jogköre volt az egyes táborvezetőségi posztok megválasztásában, a fegyelmi ügyek elbírálásában, valamint a programok módosításában. A tanács üléseit a táborvezető, a tábortanács elnöke vagy a brigádvezetők legalább egyharmada kezdeményezhette, amelyeken rendszeresen részt vett a Gazdaság kapcsolattartója is.¹⁴⁰

A brigádvezetőket a nyolc–tizenkét fős diákbrigádok tagjai közül választották, és ők képviselték a diákokat a tábor vezetősége felé. Emellett a felsővezetés a brigádokkal kapcsolatos panaszokat és kéréseket is a brigádvezetőkhez intézték.¹⁴¹

A visszaemlékezések nem minden esetben egyértelműek a tábortanács és a kapcsolódó önkormányzati struktúrák gyakorlati működésével kapcsolatban. Újbögi esetében a források szerint hasonló szervezet működött, míg Kunbaracson a visszaemlékezések alapján ennek a struktúrának nem volt jelentős szerepe, vagy csak formálisan létezett. Ugyanakkor a táborzáró jelentésekből bizonyos, hogy a tisztségek – például a táborparancsnok, a tábortanács elnöke, a táborvezető és a tábortanács elnökhelyettesei, – dokumentálva voltak, és funkcióik is megfigyelhetők a fennmaradt iratokban, amelyekben ezeket név szerint is feltüntették.¹⁴²

A TÁBOROK NAPIRENDJE ÉS SZABADIDŐS TEVÉKENYSÉGEI

Mint az a korábbi fejezetekből kiderült, az építőtáborok kéthetes turnusokban működtek, és ez a felépítés jellemezte a kunbaracsi építőtábort is. Az első nap jellemzően a diákok érkezésével, a hálóhelyek elfoglalásával telt. Ennek kapcsán érdekes különbség mutatkozott azonban Kunbaracs és Újbögi között a nyitóprogram tekintetében.

Szembetűnő különbség, hogy míg Kunbaracstól nem messze a Kecskeméti Állami Gazdaság Újbögi táborában ez a nap egy ünnepélyes zászlófelvonással, a táborvezetőség bemutatá-

¹⁴⁰ Építőtábori Szabályzat gyűjtemény. MNL-BKML-XXIII.8.a. 1983.

¹⁴¹ Lásd 2.sz. mellékletben a Tolnai Gáborral készített interjút.

¹⁴² Az 1985. július 14. és 27. között zajló tábor turnuszáról jelentéséhez mellékelte jegyzőkönyv egy fegyelmi vétség tárgyalását dokumentálja. Az ülésen részt vett a tábortanács elnöke, az érintett diák brigádja, valamint a táborvezetőség tagjai. Az ügy középpontjában Feliczi Zoltán állt, aki a táborrend többszöri megsértése miatt került felelősségre vonásra. A jegyzőkönyv szerint Zoltán több ponton is megsértette a táborirendet: a takarodó és a munkaidő alatti nem megfelelő magatartásával, valamint a munkaterület engedély nélküli elhagyásával, melyet követően autóstoppal tért vissza a táborba. A fegyelmi eljárás során a brigád javaslatot tett a táborozó hazaküldésére, melyet a táborvezetőség jóváhagyott. Turnuszáról jelentés, 1985. MNL-BKML-XXIII.8.a 1985.

sával történt¹⁴³, addig a Helvéciái Állami Gazdaság táborában ez egy könnyed ismerkedős estként valósult meg. Minden bizonnyal ez közel állhat ahhoz is, ami a visszaemlékezésekben is megjelenik, hogy a kunbaracsi táborvezetőség tagjai szabadelvűbbek voltak, vagy nem foglalkoztak ezekkel a formalitásokkal.¹⁴⁴ Ezen a napon osztották ki a munkaruhákat, majd szabad program következett, amit a takarodó követett.¹⁴⁵

A diákok munkavégzésének rendje szintén eltért a két helyszínen. Újbögnön két turnusban szállították ki a diákokat a munkaterületekre, hogy a munkaidő végén eltérő időpontokban ebédelhessenek a tábor helyszínén. Ezzel szemben Kunbaracson az ebéd a munka helyszínén zajlott. A diákok mindkét táborban elsősorban mezőgazdasági munkákban segédkeztek, például gazolásban, kapálásban és gyümölcszedésben. Az egyes brigádoknak előre meghatározott normákat kellett teljesíteniük, amiket a gazdaság kirendelt alkalmazottai mértek. Újbögnön például a diáknorma a felnőtt norma 40%-át tette ki. A legjobban teljesítő brigádok a táborzáró ünnepségen „kiváló brigád” kitüntetést kaptak.¹⁴⁶ A normák tekintetében nem áll rendelkezésünkre elegendő információ az adatok összehasonlításához, azonban a táborzáró „kiváló brigád” kitüntetés a turnuszáró jelentések kapcsán Kunbaracson is megfigyelhető volt.

A munkaidőt követően mindkét táborban változatos kulturális programokat biztosítottak a résztvevők számára. Kunbaracson ezek között voltak filmvetítések, szervezett buszos túrák, valamint ismert zenekarok fellépései, például a Hobo Blues Band¹⁴⁷. A Hobo Blues Band fellépése különösen figyelemre méltó, mivel a korszak ifjúságpolitikai szervezetei gyakran "fekete báránként" tartották számon őket.¹⁴⁸ Újbög programjai között helyett kapott még Éles István humorista, Boros Lajos énekes, valamint kevésbé ismert zenekarok és pantomimművészek is.¹⁴⁹ Ez a színes műsorrend összhangban áll azzal, amit Csatári Bence és Tabajdi Gábor kutatásai is megerősítenek, hogy a Kádár-korszak ifjúság- és könnyűzenei politikájában fokozatos enyhülés volt megfigyelhető, melynek az volt a célja, hogy a kulturális repertoárjával megnyerje magának a fiatalokat. A KISZ rendezvények így egyre gyakrabban váltak a beat- és pop-rock zenekarok fellépéseinek színterévé.¹⁵⁰ Ezek alapján megfigyelhető, hogy táborok

¹⁴³ Lásd 2.sz. mellékletben a Tolnai Gáborral készített interjút.

¹⁴⁴ uo.

¹⁴⁵ Lásd 2.sz. mellékletben a Tolnai Gáborral készített interjút.

¹⁴⁶ Lásd 2.sz. mellékletben a Tolnai Gáborral készített interjút.

¹⁴⁷ Lásd 1.sz. mellékletben a Bodnár Tiborral készített interjút.

¹⁴⁸ Tabajdi Gábor Bomlasztás – Kádár János és a III/III. Jaffa Kiadó, 2019 100.

¹⁴⁹ Lásd 1.sz. mellékletben a Bodnár Tiborral készített interjút.

¹⁵⁰ Csatári Bence: Az ész a fontos nem a haj. A Kádár rendszer könnyűzenei politikája. Jaffa Kiadó, Budapest 2015. 9-22.

eredeti ideológiai célkitűzése,¹⁵¹ a kommunizmus népszerűsítése, a 80-as évekre háttérbe szorult, helyette egyre inkább kultúra népszerűsítő szerepet tölthettek be.

Az építőtáborok szabadidős programjában olyan kezdeményezések is születtek, amelyek hosszú távon meghatározóvá váltak a magyar könnyűzenei életben. A kezdetekben ska-t¹⁵² játszó, majd Magyarország első reggae¹⁵³ amatőr zenekaraként ismertté vált Ladánybene 27 1985-ben Kunbaracson a vizsgált építőtáborban alakult meg.¹⁵⁴ Az együttes története azonban korábbra, 1984-re nyúlik vissza, amikor a Berzsenyi Dániel és a Kilián György Gimnázium diákjai az újbögi táborban megismerkedtek. Kezdetben amatőr módon, hozott gitárokkal és a tábor eszközeivel zenéltek. Az első tábor után a jó viszony tovább folytatódott. 1985-ben minden tag egy indigóval sokszorosított meghívót kapott, amely arra hívta őket, hogy vegyenek részt a következő építőtáborban. A meghívó tartalmazta a tábor hívószámát, a Ladánybene 27-et, amely később a zenekar nevét is ihlette.

A zenekar 1985-ben egy tábori „Ki mit tud?” versenyen lépett fel először. A névválasztásuk spontán történt: a fellépés előtti percekben, amikor még nem volt nevük, Bodnár Tibor javasolta, hogy legyenek Ladánybene 27. Bár a zenekar megalakulása után rendszeresen találkoztak, a szélesebb ismertségre még várni kellett. A tagok mindegyikét 1987-ig behívták katonának,¹⁵⁵ így az első jelentős fellépésükre csak 1988-ban, az AORTA tehetségkutató versenyen került sor. Végül 1990-ben törtek be a köztudatba, és váltak Magyarország első reggae zenekarává.¹⁵⁶

Mint a tábor nyitó, a tábor záró napjában is eltérések mutatkoznak meg: míg Újbögon eredményt hirdettek, amelyen az Állami Gazdaság egy-két vezető beosztású embere is részt vett, addig Kunbaracs esetében a 80-as években volt egy záró esemény, nem egyeznek meg a források abban, hogy említésre került-e a két hét eredménye, vagy sem.¹⁵⁷

¹⁵¹ Lásd: Az első 1958.évi nyári önkéntes építőtábor, a Hanság fejezetet.

¹⁵² A „ska” egy az 1950-es években indult jamaicai zeneirányzat, mely az amerikai jazz, rhythm and blues, valamint a karibi mento és calypso ötvözéséből jött létre. Az 1961–1962-es időszakban vált a jamaicai zenei meghatározó műfajává, mely közvetlenül egybeesett a sziget 1962-es függetlenségi mozgalmával és erősítette a jamaicai nemzeti identitás és büszkeség kifejezésére irányuló intenzív érdeklődést. David V. Moskowitz: Caribbean Popular Music, An Encyclopedia of Reggae, Mento, Ska, Rock, Steady and Dancehall. Greenwood press, 2005, 12.

¹⁵³ A „reggae” szintén Jamaicából származó zenei műfaj, amely társadalmi és politikai témákat feldolgozó szövegeivel, valamint jellegzetes „one-drop” ritmusával vált nemzetközileg elismertté. Ez a ritmus, amely az ütem harmadik negyedére helyezi a hangsúlyt, a mély basszusvonalakkal együtt tette a műfajt egyeduralkodó népszerűvé az 1970-es és 1980-as években. David V. Moskowitz: Caribbean Popular Music. An Encyclopedia of Reggae, Mento, Ska, Rock, Steady and Dancehall. Greenwood press, 2005, 13.

¹⁵⁴ Jávorszky Béla Szilárd - Sebők János: A magyarrock története 2. Az újhullámtól az elektronikáig. Budapest, 2006. 523.

¹⁵⁵ Lásd 1.sz. mellékletben a Bodnár Tiborral készített interjút.

¹⁵⁶ Jávorszky 2006, uo.

¹⁵⁷ Lásd 1. és 3.sz. mellékletben a Bodnár Tiborral és Dr. Mészáros Istvánnal készített interjúkat.

A kunbaracsi és újbögi táborok 80-as évekbeli helyzete jól tükrözi, hogy bár a táborok eredeti célja az ifjúság ideológiai nevelése és a kommunista értékek közvetítése volt, a 80-as évekre ezek az elvek háttérbe szorultak és leginkább a szórakoztatás került középpontba. A Ladánybene 27 megalakulása jól mutatja, hogy a rendszerváltoztatás közeledtével az építőtáborok olyan zenei irányzatok terjedésének is kedveztek, amelyek politikai töltetük révén is jelentőséggel bírtak.

ÖSSZEGZÉS

Munkám során mindamellett, hogy egy átfogó képet szerettem volna adni arról a korszakról, amelyben az építőtábor mozgalom megalakult, azt vizsgáltam, hogy az építőtáborok milyen kapcsolatban álltak a párt ideológiai nevelésével.

Kutatásom során kitértem a mozgalom kialakulásának történeti – és ideológiai hátterére, az első építőtábor tapasztalataira, majd a mozgalom országos szintűvé válására. Ezután következett a Bács-Kiskun megyei tapasztalatok, a Helvéciai Állami Gazdaság és a Kunbaracsi építőtábor részletesebb vizsgálata. Elemzésem során rávilágítottam arra, hogy az építőtáborok nemcsak a párt ideológiai nevelésének eszközei voltak, hanem jelentős szerepet is játszottak a mezőgazdasági munkaerőhiány enyhítésében, melyet a Bács- Kiskun megyei építőtáborok vizsgálata bizonyított. A korabeli források és interjúk alapján egyértelműen kirajzolódik az a folyamat, amely során az építőtáborok kezdeti célkitűzései a későbbi évtizedekben fokozatosan háttérbe szorultak, és a kulturális szórakoztatás került a középpontba. Ezt a változást jól példázza a Ladánybene 27 zenekar megalakulása és az építőtáborokban fellépő kortárs zenekarok és előadók, amelyek a könnyűzenei szórakozás új dimenzióit nyitotta meg a fiatalok számára.

A kutatás későbbi fázisában érdemes lenne országos szinten más táborok esetében is hasonló elemzésekkel kibővíteni a meglévő eredményeket, hogy teljesebb áttekintést kapjunk az építőtábor mozgalom helyi szintű sajátosságairól. Javasolt lenne továbbá a kvantitatív elemzéseket kiterjeszteni a mozgalom egész időszakára, különös tekintettel a jelen dolgozatban nem vizsgált, 70-es évekre vonatkozó forrásanyagokra. Egy ilyen összehasonlító elemzés hozzájárulhatna, hogy még pontosabb képet alkossunk a táborok társadalmi, gazdasági és kulturális jelentőségéről. Ezek részletekbe menő vizsgálatára a meglévő forrásanyag jelenlegi feldolgozottsága nem nyújt elegendő információt.

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT LEVÉLTÉRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XXVIII-M-18-c. KISZ Intézőbizottság iratai

XXVIII-M-18-p. KISZ KB határozatok

XIX-A-83-b 3209-3279. Minisztertanácsi előterjesztések és határozatok

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár (MNL BKML)

XXXV.6. MSZMP Kecskeméti Járási Bizottsága és alapszervezeteinek iratai

XXIII.8.a. Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Mezőgazdasági Osztályának Általános iratai

XXXV.16. KISZ Bács-Kiskun Megyei Bizottságának iratai

Budapesti Fővárosi Levéltára (BFL)

XXXV.37.c.7.109. Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség VII. Kerületi Bizottságának iratai, Jelentések a munkásifjúság ideológiai és kulturális nevelésének tapasztalatairól, a KISZ KB Nevelési irányelvek c. határozatának végrehajtásáról

XXXV.37.b.14. KISZ KB Egyetemi és Középiskolai Osztálya iratai

FELHASZNÁLT NAPI- ÉS HETILAPOK

Csongrád Megyei Hírlap, VII. évf. 1962/163.sz.

Délmagyarország, XIV. évf. 1958/165.sz.

Egyetemi Lapok - Az Eötvös Loránd Tudományegyetem lapja, XV. évfolyam, 1973/15.sz.

Hajdú- Bihari Napló, XXV. évf. 1968/199.sz.

Magyar Hírlap, I. évf., 1968/47.sz.

Magyar Ifjúság, II. évf. 1958/38.sz.
Magyar Ifjúság, IX. évf. 1965/24.sz.
Magyar Ifjúság, VII. évf. 1963/10. sz.
Magyarország, XV. évf. 1978/31.sz.
Népszava, XCII. évf. 1964/149.sz.
Nógrád Megyei Hírlap, XXXI. évf. 1975/145.sz.
Pest Megyei Hírlap, XXIV. évf. 1980/144.sz.
Petőfi Népe, XIX. évf. 1964/202.sz. .
Petőfi Népe, XV. évf. 1960/ 89.sz.
Petőfi Népe, XXII. évf. 1967/140.sz.
Petőfi Népe, XXVI. évf. 1971/139.sz.
Petőfi Népe, XXIX. évf. 1974/137.sz.
Petőfi Népe, XXXI. évf. 1976/140.sz.
Szolnok Megyei Néplap, IX. évf. 1958/200.sz.
Vas népe, XI. évf. 1966/94. sz.
Vas népe, XXII. évf. 1967/65.sz.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Ábent Ferenc: A szovjet közoktatás átszervezésének néhány tapasztalata. *Pedagógiai Szemle*, IX.évf.9.sz, 1959.

Bognár Károly- Mészáros István: *A Helvéciai Állami Gazdaság története*. Kecskemét, 2022.

Csatári Bence: *Az ész a fontos nem a haj- A Kádár rendszer könnyűzenei politikája*. Jaffa Kiadó, Budapest 2015.

Csűrös András: A megújuló püspök. In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Ravasz 100. Püspöki jelentések, Előadások Ravasz László püspöki beiktatásának 100 éves évfordulója alkalmából*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2023.

Fabiny Tibor: Ordass Lajos életpéldájának etikai konzekvenciái a magyar evangélikus egyházban. *Egyház és Világ*, II. évf. 1991/12.sz.

Feitl István: A száműzött Rákosi. In: Csorba László (szerk.): *A magyar történelem rejtélyei*. Kossuth Kiadó., Budapest, 2016.

Géczi János: *Sajtó, kép, neveléstörténet tanulmányok*. Iskolakultúra, Veszprém–Budapest, 2010.

Gergely Ferenc: *KISZ. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története 1957-1989*. Holnap Kiadó, 2008

Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.

Ismeretlen szerző: „Az építőtábor nem üdülőhely”-

https://multkor.hu/20120326_az_epitotabor_nem_udulohely?pIdx=3 (2024.11.16)

Ismeretlen szerző: Építőtáborok kora – a Hanság lecsapolásától a rostocki kikötő építéséig
<https://u-szeged.hu/egyetemtortenet/epitotaborok-kora-hansag> (2024.10.28)

Ismeretlen szerző: Kisztó: 50 éve alakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség
<https://multkor.hu/cikk.php?id=16887&pIdx=1> (2024.11.20)

Jávorszky Béla Szilárd - Sebők János: *A magyar rock története 2. Az újhullámtól az elektronikáig*. Budapest, 2006.

Jóború Madra: Az oktatásügy időszerű kérdései. *Köznevelés*, XIII. évf. 1957/1.sz.

Kelemen Attila: Ravasz László (1882-1975). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Teológia tanárai (1895–1948)*. Kolozsvár, 1996.

Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon*, I.kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

Kommunizmus Kutató Intézet Kronológia, 1958.

<https://www.kommunizmuskutato.hu/kronologia/1958> (2024.11.05)

Kommunizmus Kutató Intézet, Komócsin Zoltán

<https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/komocsin-zoltan> (2024.11.08)

Kommunizmus Kutató Intézet, Kronológia, 1957.

<https://www.kommunizmuskutato.hu/kronologia/1944/1957-februar-2> (2024.11.05)

- Mirák Katalin: Kezdetben... Agitációs és propagandamunka a Kádár- korszak első hónapjaiban (1956. november–1957. június). In: Máthé Áron (szerk.): „*Tudják már a gyerekek is*” *Tanulmányok a proletárdiktatúra ideológiai és kulturális alapjainak megteremtéséről*. Nemzeti Emlékezet Bizottság, Budapest, 2017.
- Moskowitz, David V.: *Caribbean Popular Music. An Encyclopedia of Reggae, Mento, Ska, Rock, Steady and Dancehall*. Greenwood press, 2005.
- Nagy Ádám, Boros László, Folmeg Balázs, Trencsényi László: Az ifjúságügyi gondolkodás diszciplináris előtörténete. *Kultúra és közösség*, VIII. évf. 2007/1.sz.
- Nemzeti Emlékezet Bizottság, Apró Antal <https://neb.hu/hu/apro-antal> (2024.11.05)
- Oross Dániel: Ifjúságpolitika 1956 után Magyarországon. In: Bódi Ferenc - Ralitsa Savova (szerk.) *Bátorság a politikában*. Gondolat Kiadó, Budapest 2021.
- Péterné Fehér Mária: A kezdetektől Kunbaracs községgé való szerveződéséig. <http://www.kunbaracs.hu/onkormanyzat/kategoria/1> (2024.10.31)
- Rainer M. János: *Újratervezés. Szocializmus Magyarországon a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2023.
- Rigó Róbert: "Valahányszor csak fölsozolhattak, menten fölsozoltak" A parasztság viszonya a termelőszövetkezetekhez Bács-Kiskun megyében. In: Csikós, Gábor; Horváth, Gergely Krisztián (szerk.) *Lefojtva. Uralom, alávetettség és autonómia a pártállamban (1957–1980)*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2021.
- Rigó Róbert: A vidéki Magyarország 1956 után. *Századvég*, I.évf. 2021/4.
- Rigó Róbert: Szakszövetkezetek és szőlőtermesztés a Homokhátságon. *Forrás*, LIII. évf. 2021/7-8.sz.
- Romsics Ignác: *A 20.század rövid története*. Rubicon- könyvek, 2011.
- Simon István (szerk.): Pártvezetők <https://neb.hu/hu/partvezetok-19561962> (2024.11.05)
- Standeisky Éva: A jelenség és az ok. Az Élet és Irodalom indulása. *Élet és Irodalom*, LI. évf. 2007./11.sz.
- Szabó Ildikó: *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon*. Tekintet Alapítvány, Budapest, 1991.
- Szécsényi András: A Turul Szövetség és a munkaszolgálat kezdetei Magyarországon (1935-1936). *Valóság*, LIX. évf. 2016/6. szám,

Székely György (szerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1994. <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz07/320.html> (2024.10.30)

Szilágyi János: *A KISZ tevékenysége Csongrád megyében az ifjúságpolitikai határozatot követő időszakban*. Egyetemi Doktori Értekezés, Szeged, 1983.

https://doktori.bibl.uszeged.hu/id/eprint/3729/1/1983_szilagyi_janos.pdf (2024.11.05.)

Völgyi István: Építő fiatalok. *Víztükör Vízgazdálkodás*, II. évf. 1962/ 4. sz.

Tabajdi Gábor: *Bomlasztás – Kádár János és a III/III*. Jaffa Kiadó, 2019.